

Załącznik do Uchwały Nr Rady Gminy Brzeźnica z dnia

Program opieki nad zabytkami gminy Brzeźnica na lata 2024 - 2027

Grudzień 2023

Wykonawca:

ul. Rzemieślnicza 1 /801
30-515 Kraków
www.terra-adp.pl
tel. 508 292 460

Zespół:

mgr inż. arch. Agnieszka Rozenau-Rybowicz
mgr inż. Danuta Cieply
mgr inż. Karolina Wiehle

1. Wprowadzenie	3
2. Uwarunkowania prawne tworzenia programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	7
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	7
4.2 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla wojewódzkiego.	11
4.3 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla powiatowego	20
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	23
5.1 Dokumenty programowe gminy.....	23
5.2 Zarys historii przekształceń przestrzennych obszaru gminy	36
5.3 Charakterystyka zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	41
5.3.1. Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru	41
5.3.2. Zabytki archeologiczne objęte wpisem do rejestru.....	45
5.3.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	45
5.3.4. Zabytki archeologiczne.....	70
5.3.5. Kapliczki i figury przydrożne nieobjęte ewidencją	73
5.3.6. Dziedzictwo niematerialne	74
5.4 Stan zasobów obiektów zabytkowych.....	75
5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	77
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń.....	78
6.1 Mocne strony.....	78
6.2 Słabe strony	78
6.3 Szanse.....	79
6.4 Zagrożenia.....	79
7. Założenia programowe	80
7.1 Priorytety programu opieki	80
7.2 Kierunki działań	80
7.3 Zadania	81
8. Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami.....	82
9. Zasady oceny realizacji programu	83
10. Źródła finansowania	84
10.1 Finansowanie z budżetu Gminy Brzeźnica	84
10.2 Finansowanie ze źródeł zewnętrznych	84
11. Bibliografia	95

1. Wprowadzenie

Obowiązek sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.). Uwarunkowania prawne tworzenia tego dokumentu omówione zostały w Rozdziale 2 niniejszego opracowania.

Celem opracowania jest wskazanie najbardziej wartościowych obiektów i zespołów zabytkowych, określenie zagrożeń oraz wskazanie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz opieki nad zabytkami w granicach administracyjnych gminy Brzeźnica.

Jest to dokument programowy, który określa uwarunkowania i formułuje politykę w zakresie działań związanych z inicjowaniem, wspieraniem oraz koordynowaniem prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego gminy.

Fundamentem dla formułowania polityki w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest rozpoznanie zasobów dziedzictwa materialnego oraz niematerialnego. Gminna Ewidencja Zabytków określa materialne zasoby zabytków nieruchomych gminy i zgodnie z zapisami ustawy stanowi podstawę dla tworzenia programu opieki nad zabytkami. W 2010 r. w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, sporządzono zestawienie obiektów przyjętych do gminnej ewidencji zabytków gminy Brzeźnica oraz sporządzono karty adresowe. W roku 2022 przystąpiono do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków, w wyniku której wskazano 3 obiekty do wykreślenia z ewidencji (obiekty nieistniejące oraz w bardzo złym stanie technicznym) oraz zaproponowano włączenie 10 kapliczek i krzyż przydrożnych.

W 2013 roku Rada Gminy Brzeźnica Uchwałą Nr XXX*267/2013 z dnia 5 listopada 2013 r. przyjęła *Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzeźnica na lata 2013-2017*. Po dwóch latach sporządzono sprawozdanie z jego realizacji. *Program opieki nad zabytkami dla gminy Brzeźnica na lata 2022-2025* stanowi kontynuację zasadniczych założeń dotychczasowego programu.

Gmina Brzeźnica jest to gmina wiejska, położona w północno-wschodniej części powiatu wadowickiego, w zachodniej części województwa małopolskiego. Od północy graniczy z gminą Czernichów, od wschodu z gminą Skawina, od południowego wschodu z gminą Kalwaria Zebrzydowska, od południa z gminą Wadowice, od południowego zachodu z gminą Tomice a od zachodu z gminą Spytkowice. Teren gminy zajmuje powierzchnię około 66,5 km². Odległość od granic gminy do najbliższych miast wynosi: do centrum Krakowa 25 km, Kalwarii Zebrzydzkiej Skawiny i Wadowic około 10 km. W skład Gminy wchodzi 13 obrębów: Brzeźnica, Bęczyn, Brzezinka, Chrzastowice, Kopytówka, Kossowa, Łączany, Marcyporęba, Nowe Dwory, Paszkówka, Sosnowice, Tłuczań, Wyźrań. Według danych z Głównego Urzędu Statystycznego w 2021 roku gminę zamieszkiwało 10 759 osób.¹

Obszar gminy położony jest na południe od rzeki Wisły. Główny ciąg komunikacyjny stanowi droga krajowa nr 44 z Krakowa do Oświęcimia.

¹ <https://bdl.stat.gov.pl/>

2. Uwarunkowania prawne tworzenia programu opieki nad zabytkami

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należy, zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (t. jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.) do zadań własnych gminy.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t. jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) nakłada na lokalne organy samorządowe obowiązek:

- uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy,
- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w postaci zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków,
- sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Wymieniona wyżej ustawa definiuje pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami w sposób następujący:

- ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałania kradzieży, zaginięcia lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska,
- opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury.

Przygotowanie i realizacja programu opieki nad zabytkami należy do ustawowych instrumentów samorządu, określonych w art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t. jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), w której określone zostały cele sporządzania programu opieki nad zabytkami oraz tryb jego sporządzania.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 w/w ustawy, wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat, gminny program opieki nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 87 ust. 2 następujące cele programu opieki nad zabytkami:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków (w przypadku gminy Brzeźnica - WUOZ w Krakowie).

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej jest regulowana wieloma aktami prawnymi, które powinny być uwzględniane w opracowywaniu programów opieki nad zabytkami. Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** (Dz. U. z 1997, nr 78 poz. 483, z późn. zm.)
Zgodnie z Konstytucją, Polska „strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (art. 5) oraz „stwarza warunki upowszechnienia i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju” (art. 6, ust.1), natomiast każdy obywatel „obowiązany jest do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie” (art.86);
- **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która jest podstawowym aktem prawnym dotyczącym dziedzictwa kulturowego w Polsce;
- **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.), która w art. 7 ust. 1 pkt. 9 stanowi, iż „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: (...) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami znajdują się również w ustawach:

- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t. jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 977 z późn. zm.),
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (t. jedn. Dz. U. 2023 r. poz. 682 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (t. jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (t. jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 1336 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (t. jedn. Dz. U. 2023 r. poz. 344 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. *o rewitalizacji* (t. jedn. Dz. U. 2021 r. poz. 485 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. *o ochronie gruntów rolnych i leśnych* (t. jedn. Dz. U. 2022 r., poz. 2409 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (t. jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 194 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. *o muzeach* (t. jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 385);
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. *o bibliotekach* (t. jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393);
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 *o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach* (t. jedn. Dz. U. z 2020 r. poz. 164 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. *o grobach i cmentarzach wojennych* (t. jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 2337);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 81),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 2405),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019, poz. 1886).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030² to dokument określający główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju.

W ramach określonego w Strategii Celu 3 - Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki jako jeden z kierunków interwencji wskazano *Wzmacnianie wykorzystania potencjału kreatywnego poprzez rozwój sektora kreatywnego i przedsiębiorstw kreatywnych*. Kierunek ten ma obejmować:

- Wspieranie dywersyfikacji źródeł finansowania sektora kultury i sektora kreatywności.
- Wspieranie edukacji artystycznej.
- Wsparcie postaw przedsiębiorczych w sektorze kultury.
- Współpracę z podmiotami z innych sektorów.

W ramach Celu 11 – wzrost społecznego kapitału rozwoju, wśród kierunków interwencji wskazano *Zwiększenie obecności kultury w życiu codziennym ludzi poprzez stałe zwiększanie dostępności zasobów kultury i kształcenie nawyków kulturowych*. Kierunek ten ma obejmować:

- Uzupełnienie programów szkolnych o zajęcia dotyczące kultury, sztuki (rozszerzenie zajęć plastycznych, muzycznych) oraz wprowadzenie projektów współpracy między szkołami a instytucjami kultury – muzeami, ośrodkami kultury, bibliotekami, teatrami, kinami i galeriami sztuki.
- Promocję modelu kształtowania przestrzeni publicznej (rzeźby, wystawy publiczne, konkursy talentów, itd.).
- Promocję czytelnictwa, teatrów, kina.
- Wprowadzanie nowoczesnych metod obcowania z kulturą i sztuką do przestrzeni publicznej (prezentacje multimedialne, video-walls, audiobooks w komunikacji miejskiej, itd.).
- Poprawę jakości i rozwój edukacji kulturalnej i artystycznej w systemie edukacji formalnej i innej niż formalna.
- Wykorzystanie i rozwój infrastruktury instytucji kultury w zakresie edukacji i animacji kulturalnej oraz realizacji funkcji społecznych przez instytucje.
- Wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

W ramach wymienionego wyżej Celu 11 wskazano również kierunek interwencji *Modernizacja infrastruktury oraz rozszerzenie ról społecznych instytucji kultury, w tym bibliotek i ośrodków kultury*. Kierunek ten ma obejmować:

- Modernizację i rozwój infrastruktury bibliotek lokalnych i ośrodków kultury przede wszystkim na terenach wiejskich i w małych miastach.

² Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013.

- Realizację programów i szkoleń podnoszenia kompetencji i kwalifikacji dla pracowników tych instytucji i organizacji w zakresie przede wszystkim edukacji cyfrowej, kulturalnej, medialnej i prawnej.
- Wyposażenie bibliotek i ośrodków kultury w sprzęt informatyczny.
- Digitalizację zasobów i tworzenie sieci współpracy między instytucjami kultury.
- Promocję czytelnictwa, uczestnictwa w kulturze, korzystania z zasobów i usług instytucji kultury oraz innych podmiotów aktywnych w obszarze kultury.
- Usprawnienie modelu zarządzania i funkcjonowania instytucji kultury.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)³ jest kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. U podstaw przyjętej Strategii leży więc przekonanie, że proaktywna polityka państwa może dawać pozytywne impulsy i generować pozytywną presję dla tworzenia nowoczesnej, innowacyjnej i zrównoważonej gospodarki.

Za cel główny przyjęte zostało *tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym*. Służyć temu mają trzy cele szczegółowe: I – Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną, II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu.

Wśród obszarów wpływających na osiągnięcie celów Strategii wyodrębniony został *Kapitał ludzki i społeczny*, w ramach którego wskazano wśród kierunków interwencji m.in. *wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej*. Do 2020 r. wskazano w tym zakresie następujące działania:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.
- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych – stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Do 2030 r. wskazano kolejne działania:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

³ *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Uchwała Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. (MP. Z 2017 r. poz. 260).

W dokumencie ustalono następujące projekty strategiczne mające służyć wzmocnieniu roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej:

- **Rozwój czytelnictwa** – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.
- **Kultura obywatelska** – projekt obejmuje szereg inicjatyw, których celem jest wzmacnianie postaw obywatelskich m.in. poprzez działania kulturalno-edukacyjne, wzbogacanie kultury popularnej o elementy i wartości kultury wysokiej, wspieranie projektów o charakterze lokalnym i oddolnym, wzmacnianie organizacji i struktur stanowiących naturalne przestrzenie rozwoju postaw obywatelskich (np. uniwersytety ludowe, organizacje harcerskie, grupy rekonstrukcyjne).
- **Niepodległa 2018** - program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski (obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego).
- **Dziedzictwo buduje wspólnotę** – utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw. Dzięki synergii uzyskanej w wyniku współdziałania w sieci, możliwe będą wspólne: budowanie dostępności (np. poprzez system biletowy), promocja w kraju i za granicą, a także realizacja przedsięwzięć edukacyjnych i wystawienniczych.
- **Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota** – wdrożenie instrumentów wsparcia finansowego i pozafinansowego dla bibliotek, domów kultury oraz archiwów państwowych. Planowane jest uruchomienie trzech typów programów: – wspieranie projektów, które pozwolą bibliotekom funkcjonować jako lokalne centra aktywności społecznej oraz miejsca dostępu do wiedzy, jak również zdobywania umiejętności korzystania z nowych technologii; – wspieranie realizowanych przez archiwa państwowe projektów animacyjno-edukacyjnych, w ramach których wzmacniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów; – wspieranie projektów, w ramach których domy kultury będą animowały integrację lokalnych społeczności wokół kluczowych problemów lokalnych.
- **Kolekcje** – w ramach programu wspierane będą państwowe i samorządowe instytucje kultury, a także inne organizacje, w działaniach polegających na tworzeniu i rozwijaniu narodowych i regionalnych kolekcji sztuki współczesnej oraz kolekcji muzealnych, a także w działaniach na rzecz powstawania nowych dzieł muzycznych, ich prawykonania, popularyzacji i udostępniania w przestrzeni publicznej.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030⁴ za swój główny cel podaje wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Zasadniczą rolę SRKS w systemie zarządzania rozwojem Polski jest budowanie kapitału

⁴ *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030, Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia "Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030".*

społecznego, który przełoży się na wzrost efektywności realizacji interwencji zaplanowanych w ramach SOR oraz innych polityk publicznych, w tym również regionalnych i lokalnych, wszędzie tam, gdzie kapitał społeczny i powiązane z nim kompetencje będą istotnym czynnikiem sprzyjającym skutecznej realizacji poszczególnych przedsięwzięć. Jednym z priorytetów Strategii jest: Wzmocnienie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich. Cel ten obejmuje następujące kierunki działań: Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze; Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowanie dóbr kultury; Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę oraz wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W dokumencie tym zwrócono uwagę, iż problematyka ochrony krajobrazu kulturowego obejmującego przyrodę, układy urbanistyczne, zagospodarowanie i sposoby wykorzystania terenu powinny być odpowiednio uwzględnione w zapisach Strategii i planów rozwoju lokalnego i regionalnego, a w szczególności w planach zagospodarowania przestrzennego. Zapisy takie pozwolą na skoordynowanie polityki względem kultury, ochrony środowiska, rozwoju gospodarczego i społecznego. Konieczne jest w związku z tym usprawnienie i wspieranie współpracy wszystkich podmiotów zaangażowanych w proces planowania przestrzennego na różnych jego etapach.

W ramach realizacji założonych celów sporządzono wykaz projektów strategicznych, wśród których znalazły się między innymi:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami projekt ma na celu stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, w tym m.in. optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.
- Rozwój Turystyki Kulturowej projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego przez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

W Strategii zwraca się uwagę, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest również wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym. Szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii powinny iść w parze z rozwojem kreatywności, otwartości i tolerancji. Dlatego istotnym elementem SRKS będą także działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego.

Odnosnie ochrony zabytków, dokument wskazuje, że jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych

oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany jest projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami (KPOZOZ). Program określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz wskazuje środki służące do ich realizacji.

4.2 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla wojewódzkiego

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”⁵ wskazuje, że województwo małopolskie jest regionem posiadającym wyjątkowe obiekty dziedzictwa, stanowiące istotną część narodowego i europejskiego dziedzictwa, mocno wpływające na poczucie narodowej tożsamości Polaków. Spośród 15 obiektów z Polski wpisanych na prestiżową Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, aż 6 miejsc lub zespołów obiektów znajduje się w Małopolsce. Wojewódzka ewidencja zabytków zawiera około 48 000 obiektów, natomiast do wojewódzkiego rejestru zabytków nieruchomych wpisanych jest 5 981 zabytków. Zdecydowana większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie i jego najbliższej okolicy, a także w południowej części Małopolski. Wśród zabytków nieruchomych wyróżnia się grupa 174 obiektów o znaczeniu regionalnym. Województwo małopolskie plasuje się w czołówce – na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim – pod względem „zagęszczenia” obszarowego zabytków, liczby obiektów nieruchomych przypadających na 1000 km². Na taki obszar w Małopolsce przypada 349 zabytków, znacznie powyżej średniej krajowej (235). W dokonanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa analizie szacuje się, że jedynie 1/3 obiektów figurujących w wojewódzkim rejestrze zabytków nie wykazuje objawów zniszczenia i nie wymaga przeprowadzenia prac remontowych, pozostałe 2/3 obiektów wymaga podjęcia tego typu prac. Za szczególnie zagrożone uznaje się 378 obiektów, które nie utraciły wartości zabytkowych (to 7,79% całego regionalnego zasobu). Grupę obiektów, których istnienie jest szczególnie zagrożone stanowi drewniane budownictwo mieszkalne.

Małopolska jest regionem, w którym kultura w znaczący sposób wpływa na budowanie kapitału społecznego poprzez aktywną działalność centrów kultury, domów i ośrodków kultury oraz klubów i świetlic. Województwo małopolskie od lat wyróżnia się największą w kraju liczbą instytucji - w 2018 roku działało ich 457 i plasowało region przed województwem podkarpackim (379) oraz śląskim (372). Na wsi zlokalizowana była większość świetlic (95%), domów kultury (73,9%), ośrodków kultury (72,9%) oraz centrów kultury (51,4%). Kluby miały swoje siedziby głównie w miastach – 83,1%. W 2018 r. instytucje te zorganizowały 27,6 tys. imprez, w których wzięło udział 4,1 mln uczestników.

Wyzwania określone w Strategii, to:

- Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki).

⁵ Strategia rozwoju województwa „Małopolska 2030”, przyjęta Uchwałą Nr 1612/19 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 29 sierpnia 2019 r.

- Kultura żywa - zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.
- Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.
- Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej, podnoszenie poziomu wiedzy o kulturze, sztuce i twórcach, kształcenie oraz rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych

W ramach strategii postępowania przyjęto, że potencjał, jakim dysponuje Małopolska pod względem zasobów dziedzictwa kulturowego stanowi o wyjątkowości i atrakcyjności regionu, sprawiając że zajmuje on szczególne miejsce na mapie kulturalnej kraju. Niezwykle bogactwo unikatowych zabytków kultury materialnej i niematerialnej z jednej strony wymaga systematycznego prowadzenia działań dążących do poprawy stanu ich zachowania, z drugiej – pozwala na kreowanie nowych funkcji zabytków, odpowiadających na aktualne potrzeby społeczne czy gospodarcze (w szczególności kulturalne, edukacyjne i turystyczne). Kluczowe znaczenie ma także skuteczna ochrona i rewaloryzacja zabytkowych przestrzeni urbanistycznych i ruralistycznych, a nie tylko pojedynczych obiektów. Podmioty działające w obszarze kultury powinny budować między sobą relacje, które pozwolą na czerpanie korzyści z wymiany doświadczeń, sprzyjać będą tworzeniu zintegrowanej oferty kulturalnej oraz wyrównywaniu istniejących deficytów w dostępie do oferty kulturalnej w regionie.

Poziom partycypacji powiązany jest ściśle z edukacją kulturalną, stąd konieczność przygotowywania do uczestnictwa w życiu kulturalnym i uczenia korzystania z kultury już od najmłodszych lat. Istnieje potrzeba rozwoju programów edukacyjnych na poziomie kultury wysokiej i popularnej, dedykowanych różnym grupom odbiorców i realizowanych w oparciu o potencjał sektora kultury, zarówno w grupach formalnych, jak i nieformalnych. Podejmowane działania umożliwią także rozwijanie kreatywności i innowacyjności wśród dzieci i młodzieży, co w przyszłości przełoży się na potencjał w zakresie budowania społeczeństwa kreatywnego. Ożywienie edukacji kulturalnej powinno nastąpić przy równoczesnym wychodzeniu naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców w tym zakresie, z uwzględnieniem potrzeb i preferencji różnych grup społecznych.

Bardzo ważnym zasobem dziedzictwa Małopolski jest tradycja, żywe niematerialne przejawy kultury, odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Wymagają one ochrony i opieki, szczególnie poprzez wsparcie folkloru, tradycji i sztuki ludowej. Istotne jest zachowanie i budowa tożsamości Małopolan w oparciu o tradycję i duchowość miejsca, z jednoczesnym wykorzystaniem potencjału innowacji. Kultura dialogu z mieszkańcami, dostrzeganie ich potrzeb i wspieranie wspólnych działań, w tym o charakterze lokalnym, pomogą w utrzymaniu dobrego wizerunku Małopolski jako regionu silnego dziedzictwem kulturowym, z mieszkańcami świadomymi jego wartości i śmiało spoglądającymi w przyszłość.

Główne kierunki działań odnoszące się do dziedzictwa kulturowego określone w Strategii to:

- Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego:
 - Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi i ruchomymi.

- Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym nowych funkcji użytkowych, m.in. związanych z działalnością kulturalną, edukacyjną oraz turystyczną.
- Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla wzorów etnograficznych w oparciu o formy i motywy ludowe.
- Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i regionalnych.
- Zapewnienie ochrony i właściwego wykorzystania obiektów zaliczanych do dóbr kultury współczesnej.
- Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:
 - Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury kultury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne.
 - Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).
 - Poprawa otwartości instytucji kultury na różne potrzeby osób, w tym rodzin z dziećmi, osób z niepełnosprawnościami, seniorów.
 - Zwiększanie różnorodności oferty instytucji kultury i wprowadzanie propozycji interdyscyplinarnych, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych, w celu podnoszenia dostępności i atrakcyjności oferty.
 - Wspieranie aktywności twórców i animatorów kultury w łączności z odbiorcami.
 - Wsparcie rozwoju kadr kultury, w tym animatorów kultury, menadżerów kultury i osób zajmujących się działalnością naukowo-badawczą w instytucjach kultury.
 - Wzmocnienie kooperacji podmiotów działających w obszarze kultury z podmiotami przemysłów kreatywnych.
 - Optymalizacja mechanizmów zarządzania podmiotami działającymi w obszarze kultury i dziedzictwa.
- Wzmocnienie edukacji kulturalnej:
 - Rozwijanie programów edukacji kulturalnej, ukierunkowanych na zróżnicowane grupy odbiorców, wspierających kształtowanie potrzeb i postaw oraz umożliwiających świadome i aktywne uczestnictwo w kulturze.
 - Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury dla realizacji programów i propozycji kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży.
 - Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.
 - Stymulowanie międzypokoleniowej wymiany wartości kulturowych poprzez różnorodne inicjatywy społeczne.
- Zachowanie i budowa tożsamości mieszkańców w oparciu o potencjał innowacyjny i tradycję:
 - Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.
 - Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczność i instytucje lokalne.

- Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych, w tym na terenach peryferyjnych, np. górskich, poprzez inicjatywy kulturalne, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022 – 2025⁶ stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych dokumentów programowych. Aktualna misja programu to *„Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianiem odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem”*.

Fundamentami dla realizacji misji są:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego – zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe warte ochrony i opieki,
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu,
- wydobywanie inspiracyjnej siły dziedzictwa kulturowego dla teraźniejszości i przyszłości,
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym
- przywrócenie, uporządkowanie i pielęgnowanie krajobrazu kulturowego Małopolski, zagrożonego lub skażonego działaniami człowieka i rozwojem cywilizacji, związanymi np. ze niszczeniem zasobów naturalnych i kulturowych, zakłóceniami funkcjonowania ekosystemów przyrodniczych, działaniami prowadzącymi do zmian fizjonomii krajobrazu, do niszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzaniem chaosu w przestrzeni, pozbawianiem jej indywidualności i funkcjonalności,
- powiązanie przestrzeni w sieć o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach,
- kreowanie regionalnej tożsamości wspartej na dziedzictwie, z której obecne i przyszłe pokolenia mogą czerpać wzorce oraz pomysły w procesie rozwoju osobistego, społecznego, gospodarczego,
- wzmacnianie aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej za dziedzictwo kulturowe regionu,
- budowanie potencjału społecznego i relacyjnego dla dziedzictwa.

Według dokumentu właściwie zagospodarowany potencjał dziedzictwa regionalnego i kultury wpłynie na wzrost atrakcyjności Małopolski, także w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego. Wizję przyszłości sformułowano jako: *„Małopolanie dumni z zadbanej przestrzeni kulturowej, którą uważają za wspólne dobro i chcą mądrze pomnażać.”* Jej rozwinięciem jest wyobrażenie Małopolski u progu lat 30. XXI wieku, uwzględniające przede wszystkim perspektywę mieszkańców, ale również innych interesariuszy: *„Małopolska jest silna świadomością dziedzictwa kulturowego, jego wagi i wartości. Jej mieszkańcy i mieszkańcy są z niego dumni, otaczają je troską, a czerpiąc z niego inspirację, wzbogacają swoją tożsamość w nowych czasach. Unikatowość regionu i jego wielorakie historyczne konteksty, w tym cenna wielokulturowość, dają Małopolanom silną pozycję i są impulsem przemian – mentalnych,*

⁶ Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022 – 2025, przyjęty Uchwałą Nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 r.

społecznych, gospodarczych, ekonomicznych, technologicznych. Świadomość dziedzictwa kulturowego i dbałość o nie, w tym troska o krajobraz kulturowy Małopolski, są mocnym fundamentem rozwoju regionu.”

Zawarte w Programie misja i wizja stawiają jeden cel strategiczny: *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostanie wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan.* W ramach tego celu wyznaczone zostały trzy cele operacyjne, sześć priorytetów oraz kierunki działań:

1) Cel operacyjny – *Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu:*

- Priorytet I. 1: Zachowanie optymalnej jakości krajobrazu kulturowego i funkcjonalne wykorzystywanie miejsc i obiektów dziedzictwa:
 - Rozpoznawanie stanu zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego regionu poprzez monitoring i dokumentowanie jego zasobów oraz badanie przemian ich stanu oraz pełnionych funkcji,
 - Spełnianie zasady ochrony zabytków in situ wraz z otoczeniem zabytku,
 - Dbłość o stosowanie wytycznych konserwatorskich oraz zapewnianie zintegrowanej, kompleksowej konserwacji zabytków,
 - Poprawa stanu zachowania najcenniejszych i najbardziej zdegradowanych obiektów i obszarów zabytkowych,
 - Ochrona przed utratą unikatowych walorów krajobrazu, będących głównymi nośnikami konkurencyjności i atrakcyjności regionu,
 - Utrzymywanie elementów przestrzennych reprezentujących tradycyjny układ i charakter wsi,
 - Utrzymywanie i wyeksponowanie historycznych układów przestrzennych miejscowości i obszarów krajobrazowych,
 - Konsekwentne i systematyczne wprowadzanie regulacji określonych ustawą krajobrazową.
- Priorytet I. 2: Pielęgnowanie tradycji regionalnych, w tym spuścizny po historycznej wielokulturowości regionu:
 - Wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym opartym na wielokulturowości regionu,
 - Wspieranie twórców ludowych, tradycyjnego rzemiosła oraz tradycyjnych zawodów,
 - Dokumentowanie i upowszechnienie zasobów dziedzictwa niematerialnego.

2) Cel operacyjny – *Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową:*

- Priorytet II. 1: Wzmacnianie systemowej współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego:
 - Inicjowanie i wspieranie projektów oraz aktywności środowisk czerpiących z walorów dziedzictwa kulturowego i twórczo je interpretujących,
 - Aktywne zarządzanie miejscami z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, wyróżnionych Znakem Dziedzictwa Europejskiego, pomnikami historii i szlakami kulturowymi w wymiarze świadomości międzynarodowej i lokalnej,

- Trwała i programowa współpraca administracji publicznej ze środowiskami naukowymi obejmująca kształcenie kadr i definiowanie metod ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym,
 - Stworzenie modelowych porozumień kompetencyjnych służb konserwatorskich z samorządami i instytucjami ochrony zabytków,
 - Systematyczny rozwój sieci muzeów domowych, wsparcie i zachęcenie do współpracy właścicieli wartościowych kolekcji prywatnych, izb regionalnych i zbiorów kościelnych,
 - Promowanie dobrych praktyk z zakresu użytkowania i wykorzystania obiektów zabytkowych i kształtowania przestrzeni posiadających walory krajobrazowe,
 - Rozwijanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej oraz integracji regionalnej budowanej w oparciu o ideę sieci obszarów, miejsc i instytucji,
 - Prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy – tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym.
- Priorytet II. 2 : Rozwijanie nowych możliwości zarządzania obiektami zabytkowymi związanych z wyzwaniami przyszłości:
 - Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami,
 - Stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową i dziedzictwo,
 - Rewitalizacja miejscowości i obszarów prowadzona w zgodzie z historycznymi wartościami terenów i układów,
 - Unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami i zabytkami oraz rozwój infrastruktury turystycznej,
 - Stosowanie ekologicznych rozwiązań służących ograniczeniu emisji zanieczyszczeń, poprawie stanu i kosztów utrzymania zabytków oraz jakości życia Małopolan.
- 3) Cel operacyjny – *Kompetentna edukacja i promocja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego:*
- Priorytet III. 1: Kształtowanie postaw wrażliwości na wartości dziedzictwa kulturowego:
 - Edukowanie do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji,
 - Wprowadzanie adekwatnej oferty edukacyjnej o wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego Małopolski,
 - Uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w programach nauczania,
 - Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym.
 - Priorytet III. 2 : Upowszechnianie walorów dziedzictwa kulturowego:
 - Sprzyjanie rozwojowi sposobów spędzania czasu wolnego opartych na wartościach krajobrazu kulturowego oraz miejscowych tradycjach i autentyczności lokalnego dziedzictwa kulturowego,
 - Tworzenie rynku i promocja produktów tradycyjnych i regionalnych,

- Kreowanie placówek muzealnych jako ogniw lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej,
- Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej,
- Udostępnianie cyfrowe zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego wraz z definiowaniem treści edukacyjnych i promocyjnych,
- Uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w konkurencyjnej ofercie czasu wolnego dla wszystkich grup wiekowych,
- Prowadzenie aktywnego marketingu i systemowej promocji walorów i aspektów regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego.⁷ Głównym celem dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa małopolskiego jest cel strategiczny B.4. Kształtowanie krajobrazu kulturowego. Obejmuje on następujące działania:

- B.4.1. Stworzenie systemu ochrony krajobrazu kulturowego;
- B.4.2. Zapobieganie rozproszaniu osadnictwa;
- B.4.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich;
- B.4.4. Ochrona tradycyjnych form gospodarowania, szczególnie na terenach górskich;
- B.4.5. Ochrona zabytków i rewitalizacja starej zabudowy;
- B.4.6. Humanizacja blokowisk.

Ochrona, utrzymanie i przywracanie zasobów dziedzictwa kulturowego nastąpi poprzez:

- ustanawianie nowych form ochrony zasobów kulturowych takich jak parki kulturowe;
- obejmowanie ochroną w studiach uwarunkowań i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wartościowych obiektów i zespołów znajdujących się poza rejestrem zabytków, w tym zabytków inżynierii;
- egzekwowanie zaleceń konserwatorskich oraz prawidłowości procesu rewaloryzacji i użytkowania obiektów zabytkowych;
- opracowanie i prowadzenie programów ochrony obiektów zabytkowych łączących ochronę z wykorzystaniem gospodarczo-społecznym;
- opracowanie i prowadzenie programów ochrony obiektów zabytkowych architektury regionalnej;
- opracowanie programu dotyczącego ochrony zespołów architektury militarnej i pól bitewnych oraz miejsc wydarzeń historycznych, w tym martyrologii;
- kształtowanie świadomości społeczeństwa o wartości zasobów zabytkowych oraz wartościach regionalnych;
- dokumentowanie i opracowywanie pod względem naukowym zasobów dziedzictwa kulturowego;
- ochrona dorobku mniejszości etnicznych;

⁷ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, przyjęty Uchwałą Nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie zmiany Uchwały Nr XV/174/03 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 22 grudnia 2003 roku

- stwarzanie warunków do rozwoju kultur subregionalnych w celu integracji społeczności rozdzielonych granicami administracyjnymi.

Wykorzystanie i udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego nastąpi poprzez:

- tworzenie ofert inwestycyjnych i poszukiwanie inwestorów proponujących wykorzystanie zasobów w sposób niekolidujący z charakterem i pierwotną funkcją obiektów;
- prowadzenie działań promocyjnych, organizacyjnych dla podniesienia świadomości społeczeństwa odnośnie znaczenia i wartości obiektów zabytkowych, a także możliwości ich wykorzystania.

Zachowanie, ochrona i rewaloryzacja historycznych układów przestrzennych nastąpi poprzez:

- opracowanie programów kompleksowej rewaloryzacji zespołów staromiejskich z zachowaniem wymogów konserwatorskich przy zapewnieniu im doboru właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z oddziaływania układów komunikacyjnych;
- podejmowanie działań rewaloryzacyjnych zespołów staromiejskich wg priorytetów wynikających z ich wartości;
- promowanie wzorów gospodarowania w centrach historycznych miast i miasteczek;
- obejmowanie kompleksową rewaloryzacją zespołów urbanistycznych i ruralistycznych w obrębie proponowanych rezerwatów i parków kulturowych;
- eksponowanie i odtwarzanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych takich jak wieże kościołów, klasztorów, zamków ratuszy oraz wkomponowywanie nowych;
- przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi oraz powstawania ciągów zabudowy wzdłuż dróg powodujących łączenie się odrębnych miejscowości.

Zachowanie i ochrona krajobrazu kulturowego nastąpi poprzez:

- obejmowanie ochroną w formie rezerwatów kulturowych terenów o wybitnych walorach kulturowych;
- obejmowanie ochroną w formie parków kulturowych terenów o wysokich walorach kulturowych;
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej w celach dydaktycznych, turystycznych i naukowych;
- powstrzymanie zanikania specyficznych i wyjątkowych form krajobrazu poprzez znalezienie dla nich nowych funkcji i sposobów utrzymania;
- stworzenie programu ochrony zabytków architektury drewnianej i historycznego krajobrazu naturalno-kulturowego polan gorczańskich oraz ich promocji jako produktu turystycznego;
- wspieranie tradycyjnych form rolnictwa na terenach górskich, w tym hodowli owiec.

Zachowanie, ochrona i kształtowanie architektury regionalnej nastąpi poprzez:

- utrzymanie zróżnicowania regionalnego krajobrazu architektonicznego (Podhale, Orawa, Spisz, Pogórze, Ziemia Krakowska);
- ochrona najcenniejszych obiektów „in situ” oraz rozwoju muzeów typu skansenowskiego;
- obejmowanie w studiach uwarunkowań i planach zagospodarowania przestrzennego problematyki form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązywania nową architekturą do lokalnych form i materiałów;
- podnoszenie świadomości o wartości architektury regionalnej;

- tworzenie programów pomocy w zachowaniu i konserwacji zabytkowych obiektów architektury regionalnej.

Zachowanie, ochrona i rewitalizacja obiektów i zespołów o najwyższej randze i szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej nastąpi poprzez:

- wytypowanie obiektów zabytkowych o randze regionalnej i krajowej;
- podejmowanie działań na rzecz wpisania na listę światowego dziedzictwa natury i kultury UNESCO obiektów o najwyższej randze;
- podejmowanie prac dla wytypowania i weryfikowania listy obiektów mogących potencjalnie spełniać warunki wpisu na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Zachowanie i ochrona niematerialnych wartości kulturowych, stanowiących o tożsamości regionu nastąpi poprzez:

- podjęcie prac na rzecz inwentaryzacji zasobów niematerialnych (miejsc kultu, szlaków pielgrzymkowych, ośrodków tradycji, obyczajów i obrzędów);
- promowanie imprez kultywujących tradycję, regionalny strój, obrzędy;
- wspieranie zanikających zawodów;
- wykorzystanie niematerialnych zasobów dziedzictwa kulturowego w ofercie turystycznej województwa.

Podjęcie działań organizacyjnych, badawczych i promocyjnych poprzez:

- inicjowanie i wspieranie współpracy między samorządami na rzecz ochrony i promocji zasobów kulturowych;
- wspieranie współpracy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego pomiędzy służbami konserwatorskimi i samorządami;
- wspieranie wydawnictw i autorów publikujących problematykę kultury i tradycji regionu;
- podejmowanie działań na rzecz komputeryzacji obiektów wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków oraz upowszechnianie wiedzy na ten temat m.in. przez strony www;
- wspieranie organizacji imprez regionalnych popularyzujących materialne lub niematerialne zasoby kulturowe regionu.

Integracja ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez:

- obejmowanie ochroną krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi, ruralistycznymi i architektonicznymi;
- wykorzystanie wartości kulturowych dla rozwoju gospodarczego regionu;
- opracowanie katalogu ofert kulturowych województwa;
- wspieranie podmiotów gospodarczych zainteresowanych ochroną i konserwacją oraz wykorzystaniem obiektów zabytkowych;
- promocja produktu kulturowego Małopolski na rynku krajowym i zagranicznym.

4.3 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla powiatowego

Strategia Rozwoju Powiatu Wadowickiego na lata 2021-2027⁸ wskazuje, że na obszarze powiatu znajdują się liczne atrakcje dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego, jak również o charakterze religijnym oraz parki rozrywki i różnorodne atrakcje turystyczne, ponadto obszar dysponuje gęstą siecią szlaków pieszych i bazą turystyczną, a na jego terenie znajdują się liczne zabytki architektury świeckiej i sakralnej. Wizja Powiatu Wadowickiego stanowi opis idealnego obrazu obszaru w perspektywie roku 2027, jest wyrazem długofalowych dążeń, których osiągnięcie ma zostać zapewnione poprzez realizację celów strategicznych. Zgodnie z zapisami wizji „*Powiat Wadowicki przyjazny mieszkańcom, bezpieczny, rozwijający się gospodarczo, turystycznie, w zgodzie ze środowiskiem naturalnym dzięki aktywnej, zintegrowanej społeczności wspierającej się w realizacji celów, czerpiącej z dziedzictwa i zasobów lokalnych*”. Misją z kolei jest „*świadczenie najwyższej jakości usług publicznych, stanowiących gwarancję bezpieczeństwa publicznego i socjalnego, w celu dążenia do zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego, niosącego realne korzyści społeczności lokalnej*”.

Wśród celów strategicznych w dokumencie tym wskazano: *wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego mieszkańców, wzmocnienie edukacji, gospodarki lokalnej i rynku pracy, wzrost poziomu bezpieczeństwa mieszkańców i wzmocnienie potencjału i skuteczności administracji publicznej*.

Strategia Rozwoju Powiatu nie zawiera zapisów odnoszących się bezpośrednio do aspektów ochrony zabytków czy działań mających na celu ich promocję. Część z celów operacyjnych wskazanych w ramach celów strategicznych związanych jest jedynie z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. W ramach *Wzmocnienia kapitału ludzkiego i społecznego mieszkańców* wskazano cel operacyjny *Rozwój kultury i dziedzictwa lokalnego*. We wspieraniu rozwoju powiatu w tym zakresie wskazano kierunki działań, do których należą:

- Rozwój bazy materialnej oraz infrastruktury kultury (instytucji kultury, bibliotek, muzeów, świetlic itp.),
- Wzmocnienie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców (zachowanie, dokumentowanie, udostępnianie materiałów, danych, artefaktów),
- Podnoszenie kwalifikacji kadr kultury.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wadowickiego na lata 2022-2025⁹ za magnes przyciągającym największe rzesze turystów na swój teren uznaje miejsca kultu religijnego oraz te związane z życiem św. Jana Pawła II w Wadowicach. Jednak w każdej gminie zobaczyć można także zobaczyć lokalne miejsca kultu oraz ciekawe przykłady architektury religijnej, zarówno drewnianej, jak i murowanej, reprezentujące różnorodne style – od gotyku, poprzez renesans i barok, aż do stylów współczesnych.

Program zawiera wykaz obiektów muzealnych i galerii na terenie powiatu, z których w Gminie Brzeźnica znajdują się:

⁸ *Strategia Rozwoju Powiatu Wadowickiego na lata 2021-2027*, Uchwała Nr XXII/220/20 Rady Powiatu w Wadowicach z dnia 29 grudnia 2020 r.

⁹ *Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wadowickiego na lata 2022-2025*, Uchwała Nr XXXII/307/21 Rady Powiatu w Wadowicach z dnia 30 grudnia 2021 r.

- Centrum Kultury i Promocji w Brzeźnicy,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Brzeźnicy „Spichlerz Książki”,
- Izba Regionalna Doliny Karpia w Brzeźnicy,
- Parafialny Dom Integracji Społecznej w Paszkówce,
- Pracownia Twórcza Bę202.

Za najważniejsze cele sporządzonego Programu uznano:

- zwiększenie skuteczności ochrony i opieki nad zabytkami,
- ochronę i zachowanie materialnych zasobów powiatu,
- popularyzację wiedzy o zabytkach wśród społeczności lokalnej i kultywowanie tradycji regionu,
- kształtowanie wśród mieszkańców powiatu potrzeby poznawania wiedzy przeszłości regionu, jego tradycji, poszanowaniu wartości materialnych i niematerialnych,
- zachowanie historycznej różnorodności kulturowej regionu,
- podejmowanie działań na rzecz obiektów zabytkowych będących własnością powiatu (pozyskiwanie funduszy, inwestorów, wykonywanie prac remontowych),
- podnoszenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- zwiększenie społecznej opieki nad zabytkami;
- popieranie i współpracę przy stworzeniu systemu ochrony krajobrazu kulturowego - objęcie trwałą ochroną obszarów cennych pod względem przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym,
- promocję zasobów kulturowych i turystycznych regionu,
- eksponowanie lokalnej spuścizny kulturowej.

Przeprowadzona na potrzeby Programu analiza SWOT wykazuje duży potencjał zasobu zabytkowego Powiatu Krakowskiego. Wśród atutów wymienia się różnorodność zasobu obiektów zabytkowych czy różnorodność dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego kultywowanego przez lokalne społeczności. Słabościami są niewystarczająca świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania i dbania o zabytki, zły bądź pogarszający się stan części obiektów zabytkowych, duża ilość obiektów zabytkowych nie wpisanych do rejestru zabytków czy duży koszt ich rewaloryzacji i niewystarczająca ilość środków na ich finansowanie. Szans upatruje się w możliwości wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym z funduszy Unii Europejskiej, rozwoju inicjatyw lokalnych działających na polu ochrony zabytków czy rozwoju działalności gospodarczej o charakterze turystycznym i kulturowym na bazie dziedzictwa kulturowego. Zagrożeniami dla ochrony zabytków są m.in. samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, niska świadomość społeczna wartości zasobu zabytków, niewystarczająca ilość nakładów z budżetów samorządowych na odnowę obszarów i obiektów zabytkowych, rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych i nielegalne rozbiórki obiektów zabytkowych.

Zadania wskazane w Programie Opieki, które zgodnie z jego zapisami mają mieć charakter ciągły i trwać przez cały okres obowiązywania Programu, to m.in.:

- prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych położonych na terenie powiatu wadowickiego,

- współpraca z samorządami gminnymi w zakresie tworzenia i aktualizowania gminnych ewidencji zabytków,
- kontrola ogólnego stanu zachowania zabytków oraz ich zabezpieczenia przeciwpożarowego i przed włamaniem,
- uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego gmin obiektów zabytkowych i obszarów o wysokich walorach przyrodniczych,
- promocja zabytków i historii miejscowości położonych na terenie powiatu,
- wspieranie organizacji szkolnych konkursów wiedzy o dziedzictwie kulturowym i zasobach przyrodniczych powiatu,
- gromadzenie i upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania środków finansowanych na realizację ochrony zabytków,
- wspieranie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, obsługą ruchu turystycznego, agroturystyki i ekoturystyki,
- powoływanie społecznych opiekunów zabytków,
- inicjowanie działań w celu ochrony obiektów dokumentujących tradycyjną zabudowę wiejską (architektura drewniana),
- wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu obiektów zabytkowych z terenu powiatu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend),
- rozwijanie zainteresowań tożsamością regionalną, historią, osobami, dziedzictwem kulturowym regionu poprzez m.in. organizację wystaw, konkursów, szkoleń tematycznie związanych z popularyzacją wiedzy o zabytkach i tradycji regionu,
- umieszczanie na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru znaków informujących o tym, że dany zabytek podlega ochronie,
- wyznaczanie nowych szlaków tematycznych i kulturowo-turystycznych w powiecie i włączanie ich w sieć istniejących o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym,
- wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią miejscowości leżących na terenie powiatu, promocja dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych powiatu (wydawnictwa albumowe, foldery tematyczne, inne formy popularyzacji),
- rozwój agroturystyki w oparciu o posiadane walory kulturowe i przyrodnicze,
- utrwalanie tradycji lokalnych.

Do powyższych zadań wykorzystane mają być według Programu następujące instrumenty:

- instrumenty prawne polegające na tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego zgodnych z zapisami niniejszego programu,
- instrumenty finansowe, polegające na finansowaniu działań zawartych w Programie w części z budżetu powiatu, z budżetu państwa, gmin i środków unijnych, środków organizacji pozarządowych oraz ze źródeł prywatnych,
- instrumenty społeczne obejmujące edukację społeczeństwa lokalnego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- instrumenty koordynacji i kontroli, polegające na gromadzeniu i stałym aktualizowaniu wiedzy i dokumentów o stanie zachowania obiektów zabytkowych, prowadzonych

pracach remontowych czy okresowych wewnętrznych kontrolach stanu realizacji ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze powiatu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Dokumenty programowe gminy

Strategia Rozwoju Gminy Brzeźnica na lata 2022-2030¹⁰ wśród wyzwań, które stoją przed gminą Brzeźnica wskazuje m.in. działania z zakresu integracji mieszkańców dzięki wydarzeniom kulturalnym, rozwój turystyki weekendowej oraz pobytowej, wzmacnianie zaplecza około turystycznego – wykorzystanie dworów w Kossowie i Brzeźnicy, promocja gminy na tle regionalnym.

Zgodnie z wizją przedstawioną w Strategii *gmina Brzeźnica jest otwartą przestrzenią, która zaspokaja potrzeby mieszkańców, kształtując warunki korzystne do życia, edukacji, rekreacji i pracy, a także promuje walory przyrodnicze i kulturowe regionu dzięki bogatej infrastrukturze turystycznej*. W realizacji wyznaczonej misji określono kierunki działań, które w zakresie zagadnień kulturalnych opierają się o:

- Rozwój oferty kulturalnej z szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży,
- Rozwój infrastruktury rekreacyjnej oraz organizację otwartej przestrzeni parkowo-rekreacyjnej,
- Realizacja przedsięwzięć w ramach inicjatywy Doliny Karpią, Euroregionu Beskidy czy Europy Zachodniej,
- Rewitalizacja obiektów zabytkowych z szczególnym uwzględnieniem założeń dworsko – parkowych,
- Promocja turystyczna gminy we wszystkich możliwych środkach przekazu.

W Strategii wskazano trzy obszary tematyczne, dla których sformułowano cele strategiczne, operacyjne i szczegółowe oraz kierunki polityki rozwoju. Cele operacyjne oraz wyodrębnione w nich szczegółowe cele strategiczne wskazane w zakresie szeroko pojętej kultury to:

- 2.3. Rozwój infrastruktury kulturalnej i rekreacyjnej;
 - 2.3.1. Budowa, remont i zagospodarowanie obiektów kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych, 2.3.1
 - 2.3.2 Budowanie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy, 2.3.2
- 3.2. Rozwój oferty turystycznej;
 - 3.2.1. Zwiększenie potencjału turystycznego dzięki nowym atrakcjom,
 - 3.2.2. Prowadzenie marketingu turystycznego.

Dla celu operacyjnego 2.3. *Rozwój infrastruktury kulturalnej i rekreacyjnej* wyznaczone zostały m.in. następujące kierunki działań:

- Zagospodarowanie miejsc spotkań dla społeczności lokalnej.

¹⁰ Strategia Rozwoju Gminy Brzeźnica na lata 2023-2030, Uchwała Nr LI/450/2022 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 28 grudnia 2022 r.

- Modernizacja, rozbudowa i doposażenie infrastruktury instytucji kultury: Centrum Kultury i Promocji w Brzeźnicy, Gminnej Biblioteki Publicznej w Brzeźnicy.
- Stworzenia miejsca aktywności dla młodzieży (miejsce nauki / spotkań dedykowane bezpośrednio dla młodzieży i przez nią współzarządzane)
- Organizowanie imprez i wydarzeń kulturalnych dla wszystkich grup wiekowych w różnych obszarach kultury.
- Opracowywanie i wydanie publikacji na temat historii i dziedzictwa kulturowego gminy Brzeźnica
- Oznakowanie w terenie zabytków i miejsc ciekawych, w tym przyrodniczo, historycznie.
- Przygotowanie gier terenowych, bazujących na historii lokalnej i atrakcjach turystycznych gminy Brzeźnica.
- Digitalizacja archiwalnych ksiąg parafialnych w celu ich cyfrowego udostępnienia w Internecie.

Dla celu operacyjnego 3.2. *Rozwój oferty turystycznej* wyznaczone zostały m.in. następujące kierunki działań:

- Utrzymanie istniejących i wyznaczenie nowych szlaków turystycznych.
- Stworzenie kompleksu tras rowerowych w oparciu o największe atrakcje gminy oraz połączenie tras z gminami sąsiednimi.
- Renowacja obiektów turystycznych.
- Pozyskanie przez gminę zespołu dworsko-parkowego w Brzeźnicy i adaptacja założenia na cele rekreacyjno-turystyczne.
- Adaptacja zespołu dworsko-parkowego w Kossowej na cele rekreacyjno-turystyczne.
- Zagospodarowanie zbiornika wodnego na terenie dawnej żwirowni na cele rekreacyjne.
- Animowanie oferty rekreacyjnej wykorzystującej zasoby naturalne (łowiska, rowery).
- Kreowanie i wykorzystywanie produktów lokalnych, w szczególności w oparciu o dziedzictwo i tradycje gminy (np. wyroby kulinarne).
- Tworzenie warunków dla podmiotów prywatnych na rzecz rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej na terenie gminy oraz rozwoju branży usługowej.
- Współpraca z organizacjami zewnętrznymi i stowarzyszeniami, których Gmina jest członkiem, szczególnie w ramach Lokalnej Grupy Działania Dolina Karpia i Euroregionu Beskidy.
- Opracowanie logo turystycznego oraz stworzenie hasła promocyjnego i maskotki (w kontekście turystyki rodzinnej), aby klienci (turyści) jak najbardziej pozytywnie kojarzyli promowany teren.
- Zwiększanie zaangażowania władz lokalnych na temat marketingu terytorialnego.

Realizacja zawartych w strategii kierunków działań pozwoli na zachowanie i ochronę oraz rozwój i promocję dziedzictwa kulturowego gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzeźnica¹¹ wskazuje, że Gmina Brzeźnica posiada dość duży zasób zabytkowych obiektów i zespołów chronionych. Uwarunkowaniom z zakresu ochrony zabytków poświęcony jest rozdział 2.4.1 „Zespoły i obiekty zabytkowe oraz ich ochrona prawna”. W rozdziale tym opisano wpisane do rejestru zabytki oraz wymieniono obiekty znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków. Lokalizację obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz pozostałych obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków zaznaczono ponadto na załącznikach graficznych „Uwarunkowania” i „Kierunki” studium. W rozdziale znalazła się również informacja, iż na obszarze Gminy Brzeźnica występują 3 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych oraz stanowiska wpisane do ewidencji zabytków archeologicznych które wskazuje się do objęcia ochroną prawem miejscowym i spis tych obiektów. Lokalizację stanowisk archeologicznych wskazano także na załącznikach graficznych do studium.

W rozdziale 3.3. dotyczącym kierunków zmian w strukturze przestrzennej wskazano m.in. zachowanie i zapewnienie właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych. W poszczególnych przeznaczeniach terenu wprowadzono także zapis nakazujący zapewnienie ochrony zespołów i obiektów zabytkowych oraz obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej, poprzez wprowadzenie w planach miejscowych regulacji określających co najmniej:

- Zakres dopuszczalnych przekształceń obiektów, w tym sposoby ich przebudowy, rozbudowy i nadbudowy oraz zmiany ich funkcji.
- Zasady ekspozycji.
- Zasady zagospodarowania przestrzeni i placów publicznych.

Zapisy Kierunków określają także zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków krajobrazu kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej.

Dla ochrony najcenniejszych zabytków wyodrębnione zostały **strefy ochrony konserwatorskiej** wyznaczone wokół obiektów wpisanych do rejestru zabytków. W strefach tych ustalono obowiązek ochrony i właściwej ekspozycji obiektów objętych ochroną, zachowanie historycznej sieci dróg i rzek, zieleni oraz granic działek. W przypadku otaczającej dysharmonijnej zabudowy obowiązuje poprawa jej wyglądu (w nawiązaniu do architektury obiektów zabytkowych). Wszystkie działania związane z zagospodarowaniem terenów w tych strefach wymagają akceptacji działań i dostosowania się do warunków podanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Do ochrony prawem miejscowym wskazuje się zachowane przykłady architektury tradycyjnej, które nie utraciły cech stylowych – wyszczególnione w **Gminnej Ewidencji Zabytków**. Zgodnie z zapisami Studium dla obiektu/zespołu należy ustalić w planach miejscowych, zgodnie z przepisami odrębnymi, zasady określające zakres dopuszczonych prac na obiekcie i w jego otoczeniu, ze szczególnym uwzględnieniem regulacji dotyczących ochrony cech stylowych zabudowy. W przypadku koniecznych wyburzeń obiektów należy każdorazowo uzyskać pozytywną opinię konserwatorską oraz wykonać konieczną dla celów archiwalnych dokumentację konserwatorską. Obowiązuje zachowanie:

- zabytkowej zabudowy, dla której szczegółowe zasady ochrony ustalone będą w planach miejscowych;

¹¹ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeźnica, Uchwała XIV/94/00 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 24 lutego 2000 r. z późn. zm.

- walorów historycznych i kompozycyjnych; w szczególności ochronie podlega: układ dróg i ścieżek wewnętrznych, wnętrz urbanistycznych, założenia zieleni.

Przy założeniu harmonijnego współlistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej, w dostosowaniu do historycznego układu urbanistycznego i form zabudowy tradycyjnej, zgodnie z zapisami Studium dopuszcza się:

- uzupełnienia nową zabudową;
- przebudowę, rozbudowę i zmianę funkcji obiektów zabytkowych.

Według Studium zasady rewaloryzacji zabytkowej substancji oraz kształtowania nowej zabudowy w zgodzie ze skalą i tradycją przestrzenno-historyczną, winny być szczegółowo sprecyzowane w zapisach planów miejscowych, a w szczególności zawierać ustalenia dotyczące: układu kalenicy, wysokości zabudowy, ukształtowania bryły obiektów w tym form dachów i rzutu budynków, rozwiązań elewacji w tym detali architektonicznych, stolarki okiennej i drzwiowej, kolorystyki i materiałów wykończeniowych.

W zależności od uwarunkowań i specyfiki obiektu, bądź obszaru objętego ochroną, przyjęte w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego rozwiązania muszą ponadto:

- określać zasady podziału historycznych działek i sposób ich zabudowy;
- ustalać, w zależności od potrzeb, obowiązujące bądź nieprzekraczalne linie zabudowy;
- sankcjonując historyczny układ ciągów komunikacyjnych, w razie potrzeby ustalać zasady ewentualnej jego rozbudowy;
- ustalać zasady sytuowania nośników treści informacyjnych (szyldy, oznakowania, ewentualnie reklamy);
- wprowadzać regulacje dotyczące sposobu zagospodarowania i kształtowania zieleni;
- uwzględniać powiązania ciągów widokowych w celu ochrony ekspozycji krajobrazu zabytkowego.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych występujące na obszarze Gminy oraz stanowiska archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków archeologicznych, które zostały wymienione w rozdziale 2.4.2. Studium, wskazuje się do objęcia ochroną prawem miejscowym, zgodnie z przepisami odrębnymi. Ustalono ponadto, że:

- działalność budowlana jest możliwa zgodnie z przepisami odrębnymi; na obszarach stanowisk archeologicznych dopuszcza się prowadzenie prac ziemnych wyłącznie pod nadzorem archeologicznym, na który należy uzyskać zezwolenie u Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- przy wydawaniu decyzji administracyjnych wymaga się podania informacji o obecności stanowiska archeologicznego i ustawowych obowiązkach wynikających z tego faktu.

Studium nakreśla także politykę ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu, która obejmuje obiekty zabytkowe wpisane do rejestru i do gminnej ewidencji zabytków, stanowiska archeologiczne, krajobraz kulturowy i krajobraz otwarty gminy. Celem działań w tym zakresie są:

- zachowanie i wyeksponowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego decydujących o tożsamości kulturowej gminy;
- ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy mające na celu uatrakcyjnienie oblicza gminy, a szczególnie jego przestrzeni publicznych;
- zachowanie i ekspozycja krajobrazu otwartego na obszarach gminy o dużych walorach widokowych i krajobrazowych.

Realizacja polityki ochrony i kształtowania środowiska kulturowego polegać będzie m.in. na:

- zachowaniu i rewaloryzacji obiektów zabytkowych zarówno wpisanych do rejestru jak też ujętych w gminnej ewidencji zabytków, ze zwróceniem szczególnej uwagi na tradycyjną zabudowę drewnianą najbardziej zagrożoną ze względu na zły stan techniczny i postępujący rozwój nowej zabudowy;
- promocji zasobów dziedzictwa kulturowego, które stanowić mogą atrakcję turystyczną gminy, poprzez informację o zabytkach, oznaczenie obiektów zabytkowych oraz ewentualne wyznaczenie szlaków kulturowych wiodących przez najcenniejsze pod względem zachowania układy przestrzenne i obiektów zabytkowych fragmenty miejscowości;
- propagowaniu wśród mieszkańców gminy wartości zasobów dziedzictwa kulturowego gminy, jej wyglądu i atrakcyjności;
- zachowaniu historycznych układów przestrzennych oraz dalszego ich rozwoju na zasadzie kontynuacji, wymiany i uzupełniania istniejącej zabudowy;
- ochronie stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy;
- ustaleniu zasad kształtowania formy współczesnej zabudowy zgodnie z tradycją regionu i tradycją lokalną.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego pokrywają całą powierzchnię gminy a ustalenia dotyczące dziedzictwa kulturowego i zabytków zawarte są we wszystkich z dokumentów.

Obowiązują:

- 1) Uchwała Nr XXXIV/292/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 27 października 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Bęczyn, Kopytówka, Paszkówka, Sosnowice.

Na rysunku planu w ramach ustaleń planu zaznaczono lokalizację obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków oraz strefy ochrony konserwatorskiej, natomiast jako oznaczenia wynikające z przepisów odrębnych wskazana została lokalizacja obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków archeologicznych.

W uchwale ustalenia dotyczące zasady ochrony i dziedzictwa kulturowego zapisane zostały w §7: **Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:**

- 1) *wyznacza się na rysunku planu strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków oraz obszary stanowiące otoczenie tych obiektów, którymi są:*
 - a) *dwór (nr rejestru: A-390/81) obejmujący budynek dworu, oficynę dworską, spichlerz, stajnię i park w Kopytówce,*
 - b) *kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego (nr rejestru: A-461/86) w Paszkówce,*
 - c) *zespół pałacowy (nr rejestru: A-722/96) obejmujący budynek pałacowy i park w Paszkówce*

- d) kościół parafialny p.w. Imienia Najświętszej Panny Marii (nr rejestru: A-40/86) w Sosnowicach.
- 2) w strefach, o których mowa w pkt 1, ustanawia się następujące zasady ich ochrony:
- a) zakazuje się przekształcania istniejącej substancji zabytkowej, budynków, obiektów małej architektury, układów zabudowy, układów dróg i ciągów pieszych oraz założeń zieleni,
 - b) nakazuje się wykonywanie nowych sieci elektroenergetycznych i telekomunikacyjnych wyłącznie w wersji kablowej;
- 3) wyznacza się na rysunku planu obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków:
- a) kapliczka Matki Boskiej w Bęczynie, oznaczona na rysunku planu nr 1,
 - b) kapliczka na cześć Najświętszej Panny Marii w Bęczynie, oznaczona na rysunku planu nr 2,
 - c) figura Królowej Różańca Świętego w Bęczynie, oznaczona na rysunku planu nr 3,
 - d) kapliczka p.w. Matki Boskiej Różańcowej w Bęczynie, oznaczona na rysunku planu nr 4,
 - e) figura Najświętszej Marii Panny Różańca Świętego w Bęczynie, oznaczona na rysunku planu nr 5,
 - f) Figura Najświętszej Marii Panny Różańcowej w Bęczynie, oznaczona na rysunku planu nr 6,
 - g) budynek nr 35 w Bęczynie, oznaczony na rysunku planu nr 7,
 - h) figura kamienna Św. Józefa z dzieciątkiem w Kopytówce, oznaczona na rysunku planu nr 37,
 - i) figura Matki Boskiej Cudownej Kalwaryjskiej w Kopytówce, oznaczona na rysunku planu nr 38,
 - j) krzyż w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 39,
 - k) budynek starej szkoły w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 40,
 - l) budynek nr 20 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 41,
 - m) budynek nr 21 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 42,
 - n) budynek nr 24 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 43,
 - o) budynek nr 28 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 44;
 - p) budynek nr 29 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 45;
 - q) budynek nr 43 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 46;
 - r) budynek z młynem nr 46 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 47;
 - s) budynek nr 48 w Kopytówce, oznaczony na rysunku planu nr 48;
 - t) figura Matki Boskiej Królowej Polski w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 72,
 - u) figura Matki Boskiej na postumencie w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 73,
 - v) figura Matki Boskiej Bolesnej w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 74,
 - w) kapliczka Matki Boskiej w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 75,
 - x) figura Chrystusa w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 76;
 - y) kapliczka Św. Floriana w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 77;
 - z) figura przydrożna Jana Nepomucena w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 78;
 - aa) kolumna w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 79;
 - bb) kuźnia w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 80;
 - cc) budynek plebanii w Paszkówce, oznaczony na rysunku planu nr 81,

- dd) obora w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 82,
 - ee) stodoła w Paszkówce, oznaczona na rysunku planu nr 83,
 - ff) budynek nr 149 w Paszkówce, oznaczony na rysunku planu nr 84,
 - gg) figura Św. Floriana w Sosnowicach, oznaczona na rysunku planu nr 85,
 - hh) figura Matki Boskiej w Sosnowicach, oznaczona na rysunku planu nr 86,
 - ii) kapliczka Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej w Sosnowicach, oznaczona na rysunku planu nr 87,
 - jj) figura słupowa w Sosnowicach, oznaczona na rysunku planu nr 88,
 - kk) budynek dworu w Sosnowicach, oznaczony na rysunku planu nr 89;
- 4) dla obiektów wymienionych w pkt 3 ustanawia się następujące zasady ich ochrony:
- a) zakazuje się przekształcania budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury powodującego obniżenie ich wartości historycznych, estetycznych lub architektonicznych,
 - b) dopuszcza się remonty budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury pod warunkiem zachowania ich formy, gabarytów i detali architektonicznych,
 - c) na działkach, na których znajdują się budynki zabytkowe, obiekty zabytkowe lub zabytkowe obiekty małej architektury zakazuje się:
 - lokalizowania wolnostojących nośników reklamowych oraz umieszczania na budynku zabytkowym, obiekcie zabytkowym lub zabytkowym obiekcie małej architektury reklam lub innych tablic niezwiązanych z funkcją budynku lub obiektu małej architektury,
 - lokalizowania roślinności, urządzeń, budynków i innych obiektów budowlanych przesłaniających fasadę budynku zabytkowego, obiektu zabytkowego lub zabytkowego obiektu małej architektury.

§9 Ustalenia w zakresie granic i sposobów zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, ustalonych na podstawie przepisów odrębnych:

- 1) wskazuje się na rysunku planu:
- a) – c) (...),
 - d) obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków, dla których obowiązują przepisy odrębne,
 - e) stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,
 - f) stanowiska archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,
- 2) wyznacza się na rysunku planu:
- a) obszary położone w strefach ochrony konserwatorskiej, w których obowiązują ograniczenia dotyczące zabudowy i zagospodarowania terenu zawarte w § 7, pkt 2 niniejszej uchwały,
 - b) obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków wymienione w § 7, pkt 3 niniejszej uchwały, dla których obowiązują przepisy zawarte w § 7, pkt 4 niniejszej uchwały.

Ponadto w zapisach szczegółowych dotyczących terenów o różnym przeznaczeniu i różnych zasadach zagospodarowania dodano zapis: *Dla terenów, o których mowa w ust. 1 ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury*

współczesnej zgodnie z § 7 niniejszej uchwały, stosownie do zakresu dotyczącego poszczególnych terenów.

2) Uchwała Nr XXXIV/293/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 27 października 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Tłuczaków, Wyżnia.

Na rysunku planu w ramach ustaleń planu zaznaczono lokalizację obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków oraz strefę ochrony konserwatorskiej, natomiast jako oznaczenia wynikające z przepisów odrębnych wskazana została lokalizacja obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków oraz stanowisk archeologicznych wpisanych do ewidencji zabytków archeologicznych.

W uchwale ustalenia dotyczące zasady ochrony i dziedzictwa kulturowego zapisane zostały w §7: **Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:**

- 1) wyznacza się na rysunku planu strefę ochrony konserwatorskiej obejmującą obiekt zabytkowy wpisany do rejestru zabytków oraz obszar stanowiący otoczenie tego obiektu, którymi jest kościół parafialny p.w. Nawiedzenia Najświętszej Panny Marii (nr rejestru: A-281/78) w Tłuczani.
- 2) w strefie, o której mowa w pkt 1, ustanawia się następujące zasady jego ochrony:
 - a) zakazuje się przekształcania istniejącej substancji zabytkowej, budynków, obiektów małej architektury, układów zabudowy, układów dróg i ciągów pieszych oraz założeń zieleni,
 - b) nakazuje się wykonywanie nowych sieci elektroenergetycznych i telekomunikacyjnych wyłącznie w wersji kablowej;
- 3) wyznacza się na rysunku planu obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków:
 - a) kościół p.w. Nawiedzenia Najświętszej Panny Marii w Tłuczani, oznaczony na rysunku planu nr 90,
 - b) kapliczka Św. Jana Nepomucena w Tłuczani, oznaczona na rysunku planu nr 91,
 - c) figura zwieńczona krzyżem w Tłuczani, oznaczona na rysunku planu nr 92,
 - d) kaplica na cmentarzu w Tłuczani, oznaczona na rysunku planu nr 93,
 - e) kaplica domkowa w Tłuczani, oznaczona na rysunku planu nr 94,
 - f) budynek nr 9 w Tłuczani, oznaczony na rysunku planu nr 95,
 - g) stodoła w Tłuczani, oznaczona na rysunku planu nr 96;
- 4) dla obiektów wymienionych w pkt 2 ustanawia się następujące zasady ich ochrony (tutaj w treści planu błędne odwołanie do punktu 2, jednak należy przyjąć, iż chodzi o obiekty wymienione w pkt. 3):
 - a) zakazuje się przekształcania budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury powodującego obniżenie ich wartości historycznych, estetycznych lub architektonicznych,
 - b) dopuszcza się remonty budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury pod warunkiem zachowania ich formy, gabarytów i detali architektonicznych,

c) na działkach, na których znajdują się budynki zabytkowe, obiekty zabytkowe lub zabytkowe obiekty małej architektury zakazuje się:

- lokalizowania wolnostojących nośników reklamowych oraz umieszczania na budynku zabytkowym, obiekcie zabytkowym lub zabytkowym obiekcie małej architektury reklam lub innych tablic niezwiązanych z funkcją budynku lub obiektu małej architektury,
- lokalizowania roślinności, urządzeń, budynków i innych obiektów budowlanych przesłaniających fasadę budynku zabytkowego, obiektu zabytkowego lub zabytkowego obiektu małej architektury.

§9 Ustalenia w zakresie granic i sposobów zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, ustalonych na podstawie przepisów odrębnych:

1) wskazuje się na rysunku planu:

- a) – g) (...),
- h) obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków, dla których obowiązują przepisy odrębne,
- i) stanowiska archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,

2) wyznacza się na rysunku planu:

- a) obszary położone w strefach ochrony konserwatorskiej, w których obowiązują ograniczenia dotyczące zabudowy i zagospodarowania terenu zawarte w § 7, pkt 2 niniejszej uchwały,
- b) obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków wymienione w § 7, pkt 3 niniejszej uchwały, dla których obowiązują przepisy zawarte w § 7, pkt 4 niniejszej uchwały.

Ponadto w zapisach szczegółowych dotyczących terenów o różnym przeznaczeniu i różnych zasadach zagospodarowania dodano zapis: *Dla terenów, o których mowa w ust. 1 ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej zgodnie z § 7 niniejszej uchwały, stosownie do zakresu dotyczącego poszczególnych terenów.*

3) Uchwała Nr XXXVII/321/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miejscowości Brzezinka, Brzeźnica, Chrzastowice, Kossowa, Łączany, Nowe Dwory.

Na rysunku planu w ramach ustaleń planu zaznaczono lokalizację obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków oraz strefy ochrony konserwatorskiej, natomiast jako oznaczenia wynikające z przepisów odrębnych wskazana została lokalizacja obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków archeologicznych.

W uchwale ustalenia dotyczące zasady ochrony i dziedzictwa kulturowego zapisane zostały w §7: **Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:**

1) wyznacza się na rysunku planu strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków oraz obszary stanowiące otoczenie tych obiektów, którymi są:

- a) zespół dworski (nr rejestru: A-425/87) obejmujący budynek dworu i spichlerz oraz park (nr rejestru: A-516/87) w Brzeźnicy,
- b) park dworski (nr rejestru: 264 z 21.09.1948 r., LKS-I-4-14/48(B)) w Kossowej;
- 2) w strefach, o których mowa w pkt 1, ustanawia się następujące zasady ich ochrony:
 - a) zakazuje się przekształcania istniejącej substancji zabytkowej, budynków, obiektów małej architektury, układów zabudowy, układów dróg i ciągów pieszych oraz założeń zieleni,
 - b) nakazuje się wykonywanie nowych sieci elektroenergetycznych i telekomunikacyjnych wyłącznie w wersji kablowej;
- 3) wyznacza się na rysunku planu obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków:
 - a) Figura Chrystusa i Św. Jana Nepomucena w Brzezince, oznaczone na rysunku planu nr 8,
 - b) spichlerz w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 9,
 - c) figura Serca Pana Jezusa w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 10,
 - d) krzyż żeliwny na kamiennym postumencie w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 11,
 - e) figura Najświętszej Marii Panny w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 12,
 - f) kapliczka w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 13,
 - g) figura Św. Floriana w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 14,
 - h) figura Św. Antoniego Padewskiego w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 15,
 - i) figura Chrystusa Nazareńskiego w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 16,
 - j) kapliczka w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 17,
 - k) budynek stacji PKP w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 18,
 - l) budynek poczty w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 19,
 - m) budynek przedszkola w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 20,
 - n) budynek biblioteki w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 21,
 - o) most w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 22,
 - p) most w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 23,
 - q) budynek punktu sprzedaży i skupu w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 24,
 - r) młyn w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 25,
 - s) budynek nr 6 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 26,
 - t) budynek nr 10a w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 27,
 - u) budynek nr 11 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 28,
 - v) budynek nr 41 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 29,
 - w) budynek nr 42 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 30,
 - x) budynek (restauracja) nr 44 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 31,
 - y) budynek nr 46 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 32,
 - z) budynek nr 52 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 33,
 - aa) budynek dawnego Zarządu Dróg Wodnych w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 34,
 - bb) budynek nr 184 w Brzeźnicy, oznaczony na rysunku planu nr 35,
 - cc) stodoła w Brzeźnicy, oznaczona na rysunku planu nr 36,
 - dd) figura z piaskowca w Kossowej, oznaczona na rysunku planu nr 49,
 - ee) kapliczka w Kossowej, oznaczona na rysunku planu nr 50,
 - ff) budynek dworu w Kossowej, oznaczony na rysunku planu nr 51,
 - gg) budynek dworcówki w Kossowej, oznaczony na rysunku planu nr 52,
 - hh) figurka Matki Boskiej w Łączanach, oznaczona na rysunku planu nr 53,

- ii) krzyż w Nowych Dworach, oznaczony na rysunku planu nr 69,
 - jj) karczma nr 75 w Nowych Dworach, oznaczona na rysunku planu nr 70,
 - kk) budynek dworku w Nowych Dworach, oznaczony na rysunku planu nr 71;
- 4) dla obiektów wymienionych w pkt 3 ustanawia się następujące zasady ich ochrony:
- a) zakazuje się przekształcania budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury powodującego obniżenie ich wartości historycznych, estetycznych lub architektonicznych,
 - b) dopuszcza się remonty budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury pod warunkiem zachowania ich formy, gabarytów i detali architektonicznych,
 - c) na działkach, na których znajdują się budynki zabytkowe, obiekty zabytkowe lub zabytkowe obiekty małej architektury zakazuje się:
 - lokalizowania wolnostojących nośników reklamowych oraz umieszczania na budynku zabytkowym, obiekcie zabytkowym lub zabytkowym obiekcie małej architektury reklam lub innych tablic niezwiązanych z funkcją budynku lub obiektu małej architektury,
 - lokalizowania roślinności, urządzeń, budynków i innych obiektów budowlanych przesłaniających fasadę budynku zabytkowego, obiektu zabytkowego lub zabytkowego obiektu małej architektury.

§9 Ustalenia w zakresie granic i sposobów zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, ustalonych na podstawie przepisów odrębnych:

1) wskazuje się na rysunku planu:

- a) – p) (...),
- q) obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków, dla których obowiązują przepisy odrębne,
- r) stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,
- s) stanowiska archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,

2) wyznacza się na rysunku planu:

- a) obszary położone w strefach ochrony konserwatorskiej, w których obowiązują ograniczenia dotyczące zabudowy i zagospodarowania terenu zawarte w § 7, pkt 2 niniejszej uchwały,
- b) obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków wymienione w § 7, pkt 3 niniejszej uchwały, dla których obowiązują przepisy zawarte w § 7, pkt 4 niniejszej uchwały.

Ponadto w zapisach szczegółowych dotyczących terenów o różnym przeznaczeniu i różnych zasadach zagospodarowania dodano zapis: *Dla terenów, o których mowa w ust. 1 ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej zgodnie z § 7 niniejszej uchwały, stosownie do zakresu dotyczącego poszczególnych terenów.*

4) Uchwała Nr XXXVII/322/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Marcyporęba.

Na rysunku planu w ramach ustaleń planu zaznaczono lokalizację obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, natomiast jako oznaczenia wynikające z przepisów odrębnych wskazana została lokalizacja stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków archeologicznych.

W uchwale ustalenia dotyczące zasady ochrony i dziedzictwa kulturowego zapisane zostały w §7: **Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:**

1) wyznacza się na rysunku planu obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków:

- a) kościół parafialny p.w. Św. Marcina w Marcyporębie, oznaczony na rysunku planu nr 54,
- b) dzwonnica przy kościele parafialnym w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 55,
- c) krzyż żeliwny w Marcyporębie, oznaczony na rysunku planu nr 56,
- d) figura Św. Floriana w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 57,
- e) figura Chrystusa Króla Cierniem Koronowanego w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 58,
- f) kamienna figura z rzeźbionymi postaciami świętych w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 59,
- g) kapliczka domkowa w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 60,
- h) krzyż rzeźbiony w Marcyporębie, oznaczony na rysunku planu nr 61,
- i) figura Najświętszej Marii Panny w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 62,
- j) kapliczka zwana Upadkiem w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 63,
- k) kaplica z krzyżem Chrystusa upadającego pod krzyżem w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 64,
- l) figura przydrożna Św. Józefa w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 65,
- m) obora w Marcyporębie, oznaczona na rysunku planu nr 66,
- n) budynek nr 75 w Marcyporębie, oznaczony na rysunku planu nr 67,
- o) spichlerz w Marcyporębie, oznaczony na rysunku planu nr 68,

2) dla obiektów wymienionych w pkt 1 ustanawia się następujące zasady ich ochrony:

- a) zakazuje się przekształcania budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury powodującego obniżenie ich wartości historycznych, estetycznych lub architektonicznych,
- b) dopuszcza się remonty budynków zabytkowych, obiektów zabytkowych oraz zabytkowych obiektów małej architektury pod warunkiem zachowania ich formy, gabarytów i detali architektonicznych,
- c) na działkach, na których znajdują się budynki zabytkowe, obiekty zabytkowe lub zabytkowe obiekty małej architektury zakazuje się:
 - lokalizowania wolnostojących nośników reklamowych oraz umieszczania na budynku zabytkowym, obiekcie zabytkowym lub zabytkowym obiekcie małej architektury reklam lub innych tablic niezwiązanych z funkcją budynku lub obiektu małej architektury,
 - lokalizowania roślinności, urządzeń, budynków i innych obiektów budowlanych

przesłaniających fasadę budynku zabytkowego, obiektu zabytkowego lub zabytkowego obiektu małej architektury.

§9 Ustalenia w zakresie granic i sposobów zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie, ustalonych na podstawie przepisów odrębnych:

2) wskazuje się na rysunku planu:

a) – b) (...),

c) stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,

d) stanowiska archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków archeologicznych, dla których obowiązują przepisy odrębne,

2) wyznacza się na rysunku planu obiekty zabytkowe wpisane do gminnej ewidencji zabytków wymienione w § 7, pkt 3 niniejszej uchwały, dla których obowiązują przepisy zawarte w § 7, pkt 2 niniejszej uchwały.

Ponadto w zapisach szczegółowych dotyczących terenów o różnym przeznaczeniu i różnych zasadach zagospodarowania dodano zapis: *Dla terenów, o których mowa w ust. 1 ustala się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej zgodnie z § 7 niniejszej uchwały, stosownie do zakresu dotyczącego poszczególnych terenów.*

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Brzeźnica na lata 2016-2022¹² przestaje obowiązywać z końcem roku 2022. Warto jedynie nadmienić, że w przeprowadzonej do niego ankiecie, spośród ocenianych zagadnień respondenci na drugim miejscu pod względem zagrożeń ocenili stan zabytków.

¹² Gminny Program Rewitalizacji Gminy Brzeźnica na lata 2016-2022, Uchwała Nr XXV/245/2017 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 26 kwietnia 2017 r.

5.2 Zarys historii przekształceń przestrzennych obszaru gminy

Gmina Brzeźnica położona jest w obszarze o zróżnicowanym ukształtowaniu terenu. Obejmuje dogodny dla osadnictwa teren, który był zasiedlany od najdawniejszych czasów. Na przełomie XIII i XIV w. obszar gminy podzielony był na dwie części. Jedna – zachodnia, leżała w granicach Księstwa Oświęcimskiego; druga – wschodnia należała do Ziemi Krakowskiej. Podział ten o tyle jest istotny, iż w owym czasie Księstwo Oświęcimskie związane było ze Śląskiem ciągnącym do Czech. Na tej niepewnej granicy, w 1274 r. utworzony został Korytarz Radwanicki. To wtedy właśnie Bolesław Wstydlawy odstąpił wszystkie wsie swoje nad rzeką Skawą położone, księciu Władysławowi Opolskiemu, wyłączając dobra należące do rodu Radwanitów Trzeboleskich. Dobra te w XIII w. obejmowały: Pobiódr, Paszkówkę, Trzeboł, Bęczyn, Sosnowice, Brzezinkę, Przybkowice (Przytkowice), Markową Porębę (Marcyporębą), Brzeźnicę, Kopytówkę, Wysoką, Owsiankę, Półstanisławice (Stanisław Górny), Zebrzydowice, Stanisław (Dolny), Bieńkowice. Włość trzeboleska Radwanitów, wyjęta spod władzy księcia opolskiego, stanowiła jakby szeroki klin, pozostawiając nad Wisłą tylko wąski pas łączący dwie główne części jego nabytków i tworząc uderzający wprost dziwaczny bieg granicy. W Brzeźnicy umiejscowiona została książęca komora celna. Tylko wtedy można było się dostać do Krakowa po przekroczeniu granicy. Z Brzeźnicy podróżni udawali się albo drogą na Skawinę, albo po przepłynięciu się przez Wisłę drogą na Czernichów. Do 1440 roku dochody celne z brzeźnickiej komory pobierali książęta oświęcimscy, od tego zaś czasu cło to posiadali dziedzice Brzeźnicy. Komora ta oficjalnie przestała istnieć w latach 1726-1736, jednak tak naprawdę zamknięta została dopiero po 1760 r.

Brzeźnica, jak większość wiosek obecnej gminy, należała do dóbr Radwanitów. Jeszcze w XIV w. stanowiła jedną wielką posiadłość Marcyporęby – gniazda rodowego Marka Radwanity. Z rodu Radwanitów ziemie te w XVI w. przeszły na ród Szasorów-Palczowskich. Palczowscy byli zagorzałymi kalwinami i dzięki nim reformacja dotarła na nasze tereny. Wszystkie istniejące na ich ziemiach kościoły, zamienili Palczowscy na kalwińskie zbory. Wówczas też podzielili dobra marcyporębskie. Ośrodkiem gospodarczym stała się Brzeźnica podzielona na Brzeźnicę Malowaną i Brzeźnicę Radwańską. Klucz Brzeźnicy Malowanej obejmował folwark, browar w Marcyporębie, las w Stanisławiu i Wysokiej, tartak i dwa młyny, karczmę na Sosnowce oraz austerię na Zabłociu. W 1742 r. Brzeźnicę Malowaną wykupił książę Kazimierz Czartoryski. W rękach tego rodu pozostała do II połowy XIX w. W 1880 r. należała do rodziny Brandysów i posiadała wówczas karczmę i folwark. Brzeźnica Radwańska obejmowała również Nowe Dwory z Owsianką, Bachurowice (obecnie Bachorowice) oraz część Marcyporęby. Cały ten majątek przeszedł w posiadanie Radeckich. Często zmieniali się właściciele dóbr Brzeźnicy Radwańskiej, często też dzielone one były na mniejsze części. W 1856 r. właścicielem tych ziem został Adam Gorczyński – poeta, prozaik, dramaturg i malarz romantyczny. Brzeźnica Radwańska posiadała dwie karczmy, młyn i dwa folwarki.

Ryc. 1. Założenie parkowe w Brzeźnicy na mapie katastru galicyjskiego z 1910 roku.

Źródło: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5594828>

Bęczyn również należy od jednej z najstarszych wsi gminy Brzeźnica. Pierwsza wzmianka o istnieniu wsi pochodzi z 1356 r. Była wówczas własnością braci przyrodnych Radwanitów – Wojciecha oraz Michała. W XIV w. szlachcice Mariusz i Michał z rodu mieniącego się herbem Radwan założyli tutaj folwark. W XV w., jak donosi Jan Długosz, Bartłomiej Bynczsky wznosił drugi folwark. Obok niego wymienia jeszcze dwóch innych Radwanitów oraz Jana Strzałę herbu Kotwicz. W XVI w. Bęczyn stał się własnością Paszkowskich z Paszkówki. Później posiadali te dobra Żydowscy (XVII i XVIII w.), a w XIX i XX w. Wężykowie. W południowo-wschodniej części pod koniec XVIII w. dziedzic Świderki rozwinął majątek nazwany Bęczynkiem. Był tam dwór, folwark, browar i karczma. Dzisiaj miejsce dawnego folwarku stanowią ruiny, które są otoczone parkiem.

Brzezinka założona w 1381 roku przez Radwanitów wiąże się z historią Kopytówki. Brzezinka była wsią szlachecką, należącą do właścicieli Brzeźnicy Radwańskiej. W XIX i XX wieku obydwie wsie Kopytówka i Brzezinka należały do rodziny Bumów.

Chrzastowice po raz pierwszy wymienione zostały w udokumentowanych źródłach w 1353 r., które to dotyczyły fundowania kościoła w Tłuczani. Na przestrzeni dziejów wieś należała do Porębskich z Poręby Żegoty (po XV w.), Jana i Sułka Radwanitów, Tęczyńskich, Rozdrażewskich. Od końca XVI w. do początku XIX w. Chrzastowice, Kossowa oraz część Tłuczani były scalone w jednym majątku. Na początku XX w. część Chrzastowic, zwaną „Dębiną” zakupił Zygmunt Władysław Jaworski.

Kopytówka w XIII wieku, jak większość wsi gminy Brzeźnica, należała do Radwanitów. Jednak najznamienitszymi właścicielami Kopytówki byli Baumowie. Hrabia Józef Baum był posłem do Rady Państwa, do Sejmu Krajowego, wiceprezesem koła polskiego w Wiedniu, marszałkiem powiatowym i prezesem wielu towarzystw. Jednak nie dzięki Baumom Kopytówka stała się znaną miejscowością. W 1641 roku, w święto Znalezienia Krzyża Św., we dworze

Stanisława z Brzezia Paszkowskiego wystąpiły nadzwyczajne zjawiska. Znajdujący się tam obraz Matki Bożej z dzieciątkiem Jezus na ręku uronił w jednej chwili kilka krwawych łez. Obraz ten za staraniem Ojców Bernardynów z Kalwarii Zebrzydowskiej, umieszczony został w tamtejszym klasztorze, gdzie pozostaje do dnia dzisiejszego. Tak więc cudowny obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej pochodzi z Kopytówki.

Ryc. 2. Rejon dworu w Kopytówce na mapie katastru galicyjskiego z 1845 r.

Źródło: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/3068396>

Kossowa została założona już w XIII w., ale pierwsze udokumentowane wzmianki pochodzą z 1353 r., kiedy to wieś należała do stolnika Dzierzka ze Stogniewic. Później przeszła w ręce niemieckiej rodziny Walddorfów ze Śląska, a następnie w 1426 r. do Porębskich (herbu Nabram) z Poręby Żegoty. Od Porębskich w 1616 r. trafia do Cikockich, od których w 1701 r. nabyli Kossową Żydowscy z Żydowa. Dalej w spadku otrzymuje ją w 1728 r. Anna Tęgoborska. W 1772 r. w wyniku dziedziczenia wieś trafia do Magdaleny Paprockiej herbu Ogończyk, a po jej śmierci w 1784 r. do jej syna Józefa Paprockiego. Po nim w 1819 r. wieś przejmują córki Aniela Łopuszańska i Wybranowska. Zatem, co podkreślają historycy, aż przez cztery wieki Kossowa i Chrzastowice należały do jednej rodziny. Następnie w 1844 r. wieś nabywa Mikołaj Dąbski herbu Godziemba. Po nim w drodze licytacji trafia do dr Zygmunta Władysława Jaworskiego (1872 – 1952), który był rolnikiem – naukowcem, wykładowcą UJ w Krakowie i Uniwersytetu w Wilnie. W czasie okupacji majątkiem zarządzali Niemcy, a w 1946 r. dobra zostały wywłaszczone i rozparcelowane. W Kossowej na początku XIX w. urodził się Aleksander Wybranowski – pisarz, przedstawiający w swych książkach życie szlachty Ziemi Wadowickiej w XVIII i XIX w.

Łączany założone zostały na przełomie XII – XIII w. Jak podaje Julian Zinkow pierwsza pewna wzmianka o wsi „Lantschan” pochodzi z 1302 r., kiedy to nabyli ją Cystersi z Mogiły. Bronisław Marczewski z kolei podaje, że w 1250 r. książę oświęcimski Władysław Opolski nadał wieś Benedyktynom z Tyńca. Faktem jest, że do początku XIX w. wieś należała do kasty klasztoru w Tyńcu, a później stanowiła własność biskupstwa krakowskiego. W latach 30 większość gruntów rozparcelowano lub wydzierżawiono miejscowym chłopom. Na przełomie XIX i XX w. wieś słynęła z wyrobu flisackich galar. Ludność trudniła się transportem rzeczny. Przewożono towary ze Śląska do Galicji, głównie węgiel, drewno, zboże. Wiślane tereny

sprawiły, że wieś była nękana powodzią, największa w 1813 r. W latach 1955 – 1958 zbudowano kanał Łączany-Skawina. Na skutek budowy stopnia wodnego spiętrzającego rzekę powstało sztuczne jezioro o długości około 6 km, szerokości ok. 250 m, głębokości ok. 4 m. Kanał o długości 15,7 km zbudowano na potrzeby Elektrowni „Skawina”, a w planach uwzględniono wykorzystanie kanału do żeglugi barek.

Marcyporęba została założona przez Marka Radwanitę na leśnych porębach, a pierwsze zapisy o niej datuje się na 1337 rok. Rycerz ten wybudował, jako swoją siedzibę, warowny zamek. Stanowił on część granicznego pasa obronnego Księstwa Oświęcimskiego. Niestety, do czasów obecnych, nie zachowały się po tej budowli żadne pozostałości. Jedynie miejsce, na którym położony był zamek, mieszkańcy Marcyporęby nazywają po dzień dzisiejszy „zameczyskiem”.

Paszkówka założona została podobnie jak Brzeźnica przez Radwanitów. Pierwsze wzmianki o tej wsi są datowane w XIII w. Wieś była założona przez Radwanitów w XIII w. Tereny te wchodziły w obszar polskiego „korytarza radwanickiego”. W Pobiedrze – obecnie przysiółek Paszkówki już w XIII w. była erygowana parafia, jedna z najstarszych na Ziemi Wadowickiej. Po Radwanitach dziedzicami Paszkówki i Pobiedrza od XV w. byli Paszkowscy, którzy prawdo podobnie od nazwy wsi przybrali nazwisko. Od połowy XVI w. szerzył się tutaj kalwinizm, aż do 1610 r. Kolejnymi właścicielami tych ziem byli: krótko Dominik Parchowski, później od 1678 r. Andrzej Jan Żydowski z Żydowa, dalej od 1721 r. jego syn Antoni. Po nim majątek przejęła Anna Żydowska-Tęgoborska. Z kolei ona w 1772 r. przekazała włości siostrze Rozalii, żonie Aleksandra Pruszyńskiego z Pruszyzna herbu Rawicz. W drodze kolejnych transakcji handlowych w 1854 r. Leonard Wężyk herbu Wąż zakupił Paszkówkę z Pobiedrzem oraz Bęczyn z Bęczynkiem. Później dobra dziedziczyli dalsi krewni z rodu Wężyków. Po wojnie majątek rozparcelowano. Dzisiaj odrestaurowany dwór nosi nazwę Zespołu Pałacowo-Parkowego i do niedawna funkcjonował jako ekskluzywny hotel. Warto jeszcze pamiętać, że w Paszkówce – w przysiółku Jałowce – żył i tworzył ludowy poeta Młodej Polski Antoni Kucharczyk pseudonim „Jantek z Bugaja”(1874 – 1944).

Ryc. 3. Zagroda poety ludowego Antoniego Kucharczyka, 1934 r.

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5941785>

Sosnowice początkowo były własnością Jana i Mikołaja Strzałów (1581 rok). Byli oni fundatorami znajdującego się tu kościółka. W ołtarzu głównym umieszczony jest obraz łaskami

słynący Najświętszej Panny Marii. Tradycja mówi, że u Jej stóp modlił się, idący na Wiedeń, król Jan III Sobieski. Na pamiątkę tego wydarzenia postać króla została wyryta w kamieniu i umieszczona w tzw. babieńcu.

Tłuczań jest jedną z najstarszych parafii omawianego terenu. Wykazy podatków papieskich (świętopietrza) wzmiankują ją w 1356 roku. Miejscowość słynęła z cudownego obrazu Matki Bożej Tłuczańskiej, namalowanego w 1513 roku przez nieznanego artystę na desce ze złotym tłem. Najwcześniejsze o nim zapiski sięgają 1618 roku. Odpusty związane z tym kultem trwały tu 8 dni. Obchodzono również święto MB Tłuczańskiej. Niestety w 1943 roku obraz spłonął w pożarze drewnianego kościoła parafialnego. Obecnie w ołtarzu głównym możemy oglądać jego kopię.

Wyźrał swoją nazwę zawdzięcza najprawdopodobniej istniejącym tutaj punktom obserwacyjnym – strażnic. J. Putek pisze, o występujących na tym terenie tzw. „wyźrałach”, „patriach”, „widowach”. Samodzielne sołectwo pojawiło się dopiero w 1946 r. Wcześniej część Wyźrału należała do Lgoty, a inna do Witanowic.

Tradycyjną zabudowę gminy stanowiły domy drewniane. Ściany posiadały konstrukcję zrębową, o narożnikach wiązanych „na obłap”, były bielone bądź malowane w pasy poziome. Pierwotnie czterospadałe dachy domów (o kącie nachylenia połaci dachowych około 45°) kryte były strzechą o ozdobnych schodkowych narożnikach. W dachach pojawiały się tak zwane „wole oka”. Obecnie pozostałe, nieliczne zabytkowe domy kryte są dachami dwuspadowymi bądź naczółkowymi. Szczyty ścian bocznych są ozdobnie rzeźbione. Często pojawiają się dostawiane od frontu otwarte ganki wsparte na kolumnkach, a także facjatki. Prostokątne okna zdobione są niekiedy opaskami. Najstarsze tego typu zachowane budynki pochodzą z II połowy XIX wieku. Od początku XX wieku przeważają domy murowane. Przykłady zabudowy tradycyjnej, zwłaszcza drewnianej występują już tylko sporadycznie. Zdecydowana większość tej zabudowy uległa przebudowie prowadzącej do zniekształcenia pierwotnej formy.

Dzięki wybudowaniu linii kolejowej rola Brzeźnicy wzrosła. W 1900 r. istniała tu jedno oddziałowa szkoła ludowa, poczta oraz stacja kolejowa. Rozwinęło się życie kulturalne oraz patriotyczne. W 1912 r. została założona organizacja strzelecka „Strzelec”. Istniało Towarzystwo Szkoły Ludowej i biblioteka. Organizowano wykłady, odczyty oraz imprezy kulturalne. W okresie międzywojennym działały w Brzeźnicy: Towarzystwo Domu Ludowego im. marszałka Józefa Piłsudskiego, Koło Młodzieży Ludowej, Koło Gospodyń Wiejskich, teatr ludowy i orkiestra dęta. Z Brzeźnicy wywodzi się poseł na Sejm II Rzeczypospolitej Polski w latach 1928-1938 – Wincenty Hyla. Po II wojnie światowej Brzeźnica stała się siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej.

Do 1975 roku Gmina Brzeźnica należała do województwa krakowskiego, w latach 1975–1998 gmina położona była w województwie bielskim. Od dnia 1 stycznia 1999 roku w wyniku kolejnego podziału administracyjnego kraju Gmina Brzeźnica znajduje się w granicach administracyjnych nowo powstałego województwa małopolskiego, powiatu wadowickiego.

Dnia 28 grudnia 2008 roku Rada Gminy Brzeźnica ustanowiła herb Gminy Brzeźnica (Uchwała Nr XXII/197/2008). Na herbie w polu czerwonym widnieje brzoza srebrna między godłem z herbu Radwan (chorągiew złota z takimż zaćwiczonym krzyżem kawalerskim) a godłem z herbu Zadora (głowa lwia srebrna ziejąca płomieniem złotym).¹³

¹³ Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brzeźnica na lata 2013-2017, przyjęty Uchwałą Nr XXX/267/2013 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 5 listopada 2013 r.

5.3 Charakterystyka zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.3.1. Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru

Obiekty, zespoły i założenia przestrzenne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej, wynikającej z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie prace remontowe, zmiany funkcji i przeznaczenia takich obiektów wymagają zgody odpowiedniego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, w przypadku gminy Brzeźnica - Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie. Na obszarze gminy Brzeźnica znajduje się 9 obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych:

- 1) Brzeźnica – dwór, A-425 z 11.09.1987 r. (B) [A-685/M],
- 2) Brzeźnica – park dworski, A-516/87 z 10.09.1987 r. (B) [A-685/M],
- 3) Kopytówka – zespół pałacowo-folwarczny, A-390/81 z 30.03.1981 r. (B) [A-872/M], stajnie dworskie skreślone decyzją z 03.10.2014 r.,
- 4) Kossowa – park dworski z jarem, st. rej. nr 264 z 21.09.1948 r. [A-873/M],
- 5) Marcyporęba – kościół drewniany p.w. św. Marcina, st. rej. nr 599 z 16.05.1934 r. [A-921/M],
- 6) Paszkówka – kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, A-461 z 05.12.1986 r. (B) [A-969/M],
- 7) Paszkówka – zespół pałacowo-parkowy, A-722/96 z 06.02.1996 (B) [A-968/M],
- 8) Sosnowice – kościół p.w. Imienia Najświętszej Marii Panny, drzewostan, A-460 z 29.10.1986 (B) [A-1031/M],
- 9) Tłuczań – kościół p.w. Nawiedzenia NMP, otoczenie, starodrzew, A-305 z 13.10.1971 r. oraz aktual. A-281/78 z 21.03.1978 (B) [A-1084/M].

Do rejestru zabytków ruchomych „B” województwa małopolskiego wpisane jest wyposażenie kościoła paraf. pw. Przemienienia Pańskiego, B-245/M, dec. z dn. 07.03.2012 r.

A-685/M – Dwór w Brzeźnicy (wpis A-425 z 11.09.1987 r.) Dwór położony w pobliżu centrum miejscowości, pomiędzy ulicami Parkową i Kalwaryjską, na terenie dawnego zespołu dworsko-folwarczno-parkowego. Zbudowany w połowie XVIII w., prawdopodobnie z inicjatywy Czartoryskich z Kalwarii. Budynek murowany z cegły, na planie prostokąta, fasada dziewięcioosiowa, symetryczna. Dach łamany polski. Wnętrze a także elewacje w 2. poł. XX w. zostały znacznie przekształcone. Ostatni właściciel dworu - Zygmunt Gorczyński został siłą usunięty przez Niemców w roku 1940. Po parcelacji w 1945 r. dwór oddano w użytkowanie Szkole Rolniczej, następnie przejęła go Gminna Spółdzielnia Samopomocy Chłopskiej. Do lat osiemdziesiątych we dworze mieścił się sklep i magazyn. Obiekt nieremontowany i niezabezpieczony popadł w ruinę. Od kilku lat dwór jest przywracany do dawnej świetności przez nowego właściciela.

Fot. Karolina Wiehle

A-685/M - park dworski w Brzeźnicy (wpis A-516/87 z 10.09.1987 r.). Park krajobrazowy założony na przełomie XIX/XX w. wokół istniejącego dworu. Pozostałości zachowały się do dzisiaj. Park przedzielony na dwie części niewysokim tarasem, który w okolicy dworu przechodzi w stromą skarpe. Założenie zajmuje obszar około 5,5 ha, o planie zbliżonym do wydłużonego trójkąta z centralnie ulokowanym dworem. Północna i wschodnia część parku mocno zadrzewiona, w gatunkach dominują jesiony i kasztanowce. Teren częściowo ogrodzony.

Fot. Karolina Wiehle

A-872/M – Zespół pałacowo-folwarczny w Kopytówce: dwór, oficyna, spichlerz, park (wpis A-390/81 z 30.03.1981 r. stajnie dworskie skreślone decyzją z 03.10.2014 r.). Dwór zbudowany przez właścicieli Kopytówki – Baumów - w latach 60' XIX w. wraz z zespołem budynków mieszkalnych i gospodarczych. Budynek dworu w stylu eklektycznym, z elementami angielskiego gotyku. Parterowemu korpusowi budynku dużego wdzięku i oryginalności nadają trzy ośmioboczne wieżyczki.

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

Po północnej stronie zajazdu stoją dawne murowane stajnie i obory. Na wschód od dworu widnieje przerobiona oficyna dworska i przylegająca do niej ruina dawnej oranżerii, nieco dalej wznosi się czterokondygnacyjny spichlerz zbożowy. Ostatnimi przedwojennymi właścicielami byli krewni Baumów - Duninowie. Po parcelacji w 1945 r. majątek podzielono, właścicielem pozostałości dworskich zostały Lasy Państwowe, a następnie użytkowała je Rolnicza Spółdzielnia Produkcjna.

A-873/M – park dworski z jarem w Kossowej (st. rej. nr 264 z 21.09.1948 r.). Park krajobrazowy z XIX w. Na jego obszarze dwór z XIX w. oraz nowsza zabudowa mieszkalno-usługowa. Zarys parku nieregularny, przechodzący stopniowo w naturalny krajobraz. Układ kompozycyjny dobrze zachowany, dzieli się na trzy części: płaską położoną najwyżej na tarasie, boczną opadającą do drogi krajowej oraz dolną, opadającą na południowy - wschód, przechodzącą w sad i naturalne zbiorowisko roślinne w jarze. Park o dużych walorach kompozycyjnych, nieogrodzony. Po parcelacji na terenie podworskim działała

Fot. Karolina Wiehle

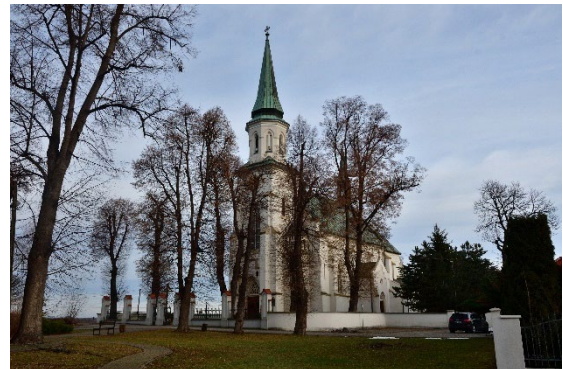
przychodnia lekarska, porodówka, później Ośrodek Zdrowia i Gminna Spółdzielnia w Ryczowie. Obecnie na terenie parku boisko sportowe. Pierwotny drzewostan nie został w istotny sposób zmieniony, ma nadal bardzo duże walory dendrologiczne i kompozycyjne.

A-921/M – kościół drewniany p.w. św. Marcina w Marcyporębie (st. rej. nr 599 z 16.05.1934 r.). Świątynia wybudowana w stylu gotyckim w latach 1670-1672, prawdopodobnie jako trzeci kościół w tym miejscu. Kościół orientowany, konstrukcji zrębowej, z drewna modrzewiowego, ściany deskowe pionowo ze stykami przykrytymi listwami. Dach nad nawą i prezbiterium dwuspadowy, niegdyś kryty gontem, obecnie zmieniony na blachę z barkową sygnaturką na kalenicy. Pierwotnie kościół składał się jedynie z nawy i prezbiterium, dopiero w XIX w. dobudowano kaplicę, a w latach 1976-1980 wieżę. We wnętrzu zachowało się wiele cennych zabytków, do których należą m.in. rokokowy ołtarz główny pochodzący z drugiej połowy XVII w. czy renesansowa chrzcielnica z 1545 r.

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

A-969/M – kościół p.w. Przemienienia Pańskiego w Paszkówce (wpis A-461/86 z 05.12.1986 r.). Kościół wybudowany w latach 1882-1891 w stylu gotyckim, według planów Feliksa Księżarskiego, zlokalizowany na wzniesieniu w północno-zachodniej części wsi, na miejscu starszego, drewnianego, ufundowany przez ówczesną właścicielkę wsi hrabinę Ludwikę z Żeleńskich Wężykowa. Murowany z cegły, tynkowany współcześnie. Dach nad prezbiterium wielopołaciowy, w pozostałej części dwuspadowy, na kalenicy pomiędzy nawą a prezbiterium wieloboczna wieżyczka na sygnaturkę z iglicowym hełmem. We wnętrzu polichromia oryginalnie z 1981 r. według projektów Jana Matejki, do czasów współczesnych kilkakrotnie odnawiana.

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

A-968/M – zespół pałacowo-parkowy w Paszkówce: pałac - ob. hotel, park (wpis A-722/96 z 06.02.1996 r.). Pałac zbudowany w 1860 r. w środkowej części wsi, przez ówczesnych właścicieli wsi – Wężyków. Budynek murowany, pierwotnie jednopiętrowy, w stylu pseudogotyckim, projektu znanego krakowskiego architekta Feliksa Księżarskiego. Zbudowany na nieregularnym, wydłużonym planie z pięcioma

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

ryzalitami, wieżą i portykiem, obecnie dwupiętrowy. Pałac otoczony parkiem krajobrazowym z 2. poł. XVIII w. o barokowym, geometrycznym układzie przestrzennym i ubogim składzie gatunkowym. Po II wojnie światowej majątek rozparcelowano, dwór przeznaczono na szkołę, a po jej przeniesieniu do nowego budynku opuszczony, następnie użytkowała go Spółdzielnia Zdrowia, były tam mieszkania nauczycieli czy pieczarkarnia, po remoncie w latach 70. przeznaczony został na cele wypoczynkowe, jako Dom Wypoczynkowy Emerytów i Rencistów, Ośrodek Turystyczno-Wypoczynkowy „Kasztelanka”, a następnie hotel.

A-1031/M – kościół p.w. Imienia Najświętszej Marii Panny, drzewostan w Sosnowicach (wpis A-460 z 29.10.1986 r.). Pierwotny kościół zbudowany w 2. poł. XVI w., na wyniesieniu terenu w północno-zachodniej części wsi, odbudowany po zniszczeniach w XVIII i XIX w. Kościół drewniany, konstrukcji zrębowej, ściany deskowe pionowo ze stykami przykrytymi listwami, posadowiony na wysokim, murowanym cokole. Dach w większości prosty, dwuspadowy, kryty blachą trapezową, w tylnej części dachu wieżyczka z sygnaturką. W ołtarzu głównym czczony jako cudowny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Obecnie funkcjonuje jako kościół filialny parafii w Paszkówce.

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

A-1084/M – kościół parafialny p.w. Nawiedzenia NMP, otoczenie, starodrzew w Tłuczani (wpis A-305 z 13.10.1971 r. oraz aktual. A-281/78 z 21.03.1978 r.). Kościół zbudowano w 1664 r. w miejscu starszego, istniejącego w tym miejscu prawdopodobnie już w I poł. XVI w. Odnowiony w 1846 r. Kościół orientowany, drewniany, konstrukcji zrębowej, ściany deskowe pionowo ze stykami przykrytymi listwami, posadowiony na niewysokiej, kamiennej podmurówce.

Fot. Karolina Wiehle

Kościółek był bogato wyposażony w obrazy i figury świętych, jednak po przeniesieniu parafii do nowego murowanego kościoła pozostał on być użytkowany, a pozbawiony opieki narażony został na zniszczenia i kradzieże. W ostatnim dziesięcioleciu przy kościele przeprowadzono szereg prac renowacyjnych, przywracających mu dobry stan techniczny.

5.3.2. Zabytki archeologiczne objęte wpisem do rejestru

Na obszarze Gminy Brzeźnica znajdują się trzy stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

- zamek w Marcyporębie, wpis do rejestru A-580/88 z 11.08.1988 r., nr AZP 105-53/1,
- osada neolityczna w Nowych Dworach, wpis do rejestru A-584/88 z 16.11.1988 r., Nr AZP 105-53/40,
- neolityczna pracownia krzemieniarska w Sosnowicach, wpis do rejestru 828/A z 29.12.1967 oraz A-585/88 z 15.11.1988 – przekazano do rej. C, Nr AZP 104-54/5.

A-580/88 – zamek (grodzisko stożkowate) w Marcyporębie – stanowisko nr AZP 105-53/1, wpisane do rejestru w 1988 r. Obiekt usytuowany jest w tzw. Podlesiu w północnej części Marcyporęby. W historii brak jest wzmianek o działającej tutaj budowli obronnej i czasie jego powstania, jednak znaleziska archeologiczne odkryte podczas prowadzonych badań świadczą o tym, że grudek funkcjonował w XII i XIII wieku. Obiekt prawdopodobnie został wzniesiony przez jednego z rycerzy Radwanitów rezydujących na tych terenach w tamtym okresie. Obecnie, znaczna część kopca została zniszczona w wyniku osuwania się wyniesionych części dawnego grodziska do płynącego po wschodniej stronie potoku, który regularnie go podmywa. W terenie nadal jednak można rozpoznać zarysy wału obronnego i fosy od strony południa oraz pozostałości podmytego kopca, jednak nie da się jednoznacznie określić wielkości pierwotnego gródka.¹⁴ Zgodnie informacjami zawartymi w Karcie Ewidencji Stanowiska Archeologicznego z 1989 r. w czasie badań sondażowych w 1957 r. na obszarze znaleziono fragmenty ceramiki datowane na XII-XIII wiek, następnie podczas badań powierzchniowych M. Gedla z 1966 r. znaleziono ceramikę średniowieczną, przedmioty żelazne i fragmenty polepy.

A-584/88 – osada neolityczna w Nowych Dworach – stanowisko nr AZP 105-53/40, wpisane do rejestru w 1988 r. Stanowisko zlokalizowane w południowej części Nowych Dworów, w części miejscowości nazywanej Owsianka, na południe od drogi głównej biegnącej do Tłuczani. Zgodnie informacjami zawartymi w Karcie Ewidencji Stanowiska Archeologicznego z 1989 na terenie poniżej 0,5 ha odnaleziono ślady osadnictwa w postaci wiórów i odłupków oraz narzędzia krzemienne z okresu neolitu. Teren lokalizacji osady stanowi obecnie grunty rolne oraz nieużytki z wkraczającą sukcesją.

828/A oraz A-585/88 – neolityczna pracownia krzemieniarska w Sosnowicach – stanowisko nr AZP 105-54/5, wpisane do rejestru po raz pierwszy w 1967 r. Stanowisko o funkcji gospodarczej, stanowiące dawne miejsce produkcji, chronologicznie datowane na epokę kamienia. Lokalizacja stanowiska przybliżona, w kierunku północnym od kościoła p.w. Imienia Najświętszej Marii Panny w Sosnowicach.

5.3.3. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Weryfikacja zasobów obiektów zabytkowych gminy Brzeźnica przeprowadzona została na początku 2010 r. w celu utworzenia gminnej ewidencji zabytków. Obiekty znajdujące się w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie zestawione zostały z listą

¹⁴ M. Porębski, *Budownictwo obronne i rezydencjonalne powiatu wadowickiego, Kalwaria Zebrzydowska 2009 r.*

zaproprowanych do wpisania kapliczek przydrożnych. Przeprowadzone zostały prace terenowe pozwalające na zweryfikowanie aktualności informacji na temat obiektów zabytkowych. W trakcie prac stwierdzono, że spośród 131 zewidencjonowanych obiektów, 44 zostało rozebranych, spalonych lub zawaliło się. Stan zachowania istniejących obiektów jest różny. Część obiektów jest dobrze zachowana lub odnowiona w sposób nienaruszający charakteru budynku. Część obiektów została w różnym stopniu przekształcona: od zmian pokrycia dachu lub wymiany okien do gruntownej przebudowy, przy której nastąpiła utrata wartościowych cech. Niewiele obiektów było nieużytkowanych, w złym stanie technicznym, które bez podjęcia prac remontowych mogą w najbliższym czasie ulec zniszczeniu. Na części budynków zachowały się charakterystyczne detale.

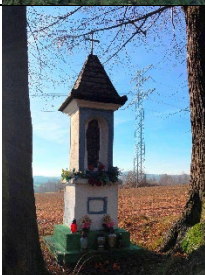
Do wykreślenia z ewidencji konserwatorskiej zaproponowane zostały obiekty nieistniejące, w złym stanie technicznym oraz gruntownie przebudowane. Obiekty częściowo przekształcone w sposób nie powodujący zupełnej utraty wartościowych cech wskazane zostały do utrzymania w ewidencji.

W wyniku rozpoznania stanu zabytków po przeprowadzenia prac terenowych do wykreślenia z ewidencji wskazano 44 obiekty. Ze względu na zmianę granic administracyjnych i odłączenie sołectwa Półwieś od gminy kolejnych 6 obiektów wskazanych zostało do wykreślenia z ewidencji gminy Brzeźnica. Do wpisania do ewidencji wskazano natomiast 42 nowe obiekty – 41 kapliczek i most wraz z kamiennymi umocnieniami.

Ostatecznie Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Brzeźnica z 2010 objęła 112 obiektów.

W roku 2022 przystąpiono do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków, w wyniku której wskazano 3 obiekty do wykreślenia z ewidencji (obiekty nieistniejące oraz w bardzo złym stanie technicznym).

Tabela 1 Obiekty znajdujące się w ewidencji zabytków gminy Brzeźnica

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
1	Bachorowice	pod Trawną Górą	kapliczka słupowa	murowana	XIX w.				Kapliczka w obrębie Marcyporęba
2	Bęczyn	na granicy Paszkówki i Jaśkowic	kapliczka Matki Boskiej	murowana	lata 60. XX w.				Kapliczka w obrębie Paszkówka
3	Bęczyn	przy ul. Granicznej, przy południowej granicy gminy	kapliczka na cześć Najświętszej Panny Marii	kamienna	1927 r.				
4	Bęczyn	przy ul. Kwiatowej, pomiędzy domami nr 51 i 53	figura Królowej Różańca Świętego	kamienna	1899 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
5	Bęczyn	przy skrzyżowaniu ulic Łysej Góry i Różanej	kapliczka pw. Matki Boskiej Różańcowej	murowana	1835 r.				
6	Bęczyn	przy skrzyżowaniu ulic Ogrodowej i Wadowickiej	figura Najświętszej Marii Panny Różańca Świętego w Bęczynie	kamienna	1868 r.				
7	Bęczyn	przy ul. Leśnej, pomiędzy domami nr 34 i 36	figura Najświętszej Marii Panny Różańcowej	kamienna	1920 r.				
8	Bęczyn	Bęczyn, ul. Łysa Góra 40	budynek	drewniany	IV ćwierć XIX w.				
9	Brzezinka	przy skrzyżowaniu ulic Słonecznej i Olszynowej	figura Chrystusa i św. Jana Nepomucena	posąg św. Nepomucena - drewniany; przed kaplicą posąg Chrystusa - kamienny					

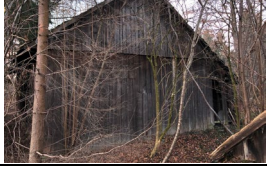
Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
10	Brzeźnica	rejon pomiędzy ulicami Kalwaryjską i Parkową	dwór	murowany					
11	Brzeźnica	rejon pomiędzy ulicami Kalwaryjską i Parkową, na terenie parku dworskiego	spichlerz	murowany	koniec XVIII w.				
12	Brzeźnica	Brzeźnica, ul. Rynek 1	spichlerz	murowany	I poł XIX w.				
13	Brzeźnica	rejon pomiędzy ulicami Kalwaryjską i Parkową	park przy pałacu		II poł. XIX w.	wpis do rejestru zabytków nr A - 516/87			
14	Brzeźnica	ul. Kościelna 9	kościół parafialny	murowany	1982 – 1985 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
15	Brzeźnica	Dębina, przy ul. Lipowej	figura Serca Pana Jezusa	kamienna	1901 r.				
16	Brzeźnica	przy skrzyżowaniu ulic Lipowej i Modrzewiowej	krzyż żeliwny na kamiennym postumencie	żeliwny/kamienny	1868 r.				
17	Brzeźnica	przy ul. Wiślanej, na posesji nr 125	figura Najświętszej Marii Panny	kamienna	1946 r.				
18	Brzeźnica	przy ul. Wiślanej, pomiędzy domami nr 27 i 31	kapliczka	murowana	1848 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
19	Brzeźnica	przy skrzyżowaniu ulic Kalwaryjskiej i Krakowskiej	figura św. Floriana	kamienna	I poł XIX w.				
20	Brzeźnica	rejon skrzyżowania ulic Kalwaryjskiej i Kasztanowej, na terenie parku dworskiego	figura św. Antoniego Padewskiego	kamienna	I poł XIX w.				
21	Brzeźnica	przy skrzyżowaniu ulic Irysowej i Krakowskiej, na posesji nr 100	figura Chrystusa Nazareńskiego	kamienna	1811 r.				
22	Brzeźnica	przy ul. Krakowskiej, pomiędzy domami nr 120 i 122	kapliczka	murowana	1868 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
23	Brzeźnica	ul. Kolejowa 34	budynek stacji PKP	murowany	ok. 1884 r.				
24	Brzeźnica	ul. Krakowska 136	budynek poczty	murowany	ok. 1930 r.				
25	Brzeźnica	ul. Krakowska 111	przedszkole	murowany	ok. 1900 r.				
26	Brzeźnica	ul. Krakowska 100	biblioteka	murowany	II poł. XIX w.				
27	Brzeźnica	most przez kanał Łączany-Skawina, w ciągu ul. Wiślniej	most	stal, kamień	lata 20 XX w.				
28	Brzeźnica	rejon mostu drogowego w ciągu ul. Spacerowej	most wraz z urządzeniami wodnymi	stal, kamień					

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
29	Brzeźnica	rejon pomiędzy ulicami Kalwaryjską i Parkową, na terenie parku dworskiego	punkt sprzedaży i skupu	murowany	ok. 1910/20 r.				
30	Brzeźnica	ul. Kolejowa 9	młyn	murowany	ok. 1930 r.				
31	Brzeźnica	ul. Krakowska 186	budynek	murowany	1930 r.				
32	Brzeźnica	ul. Krakowska 159	budynek	murowany	IV ćwierć XIX w.				
33	Brzeźnica	ul. Krakowska 166	budynek	drewniany	ok. 1920/30 r.				
34	Brzeźnica	ul. Krakowska 138, 140	budynek	murowany	IV ćwierć XIX w.				

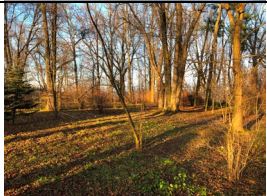
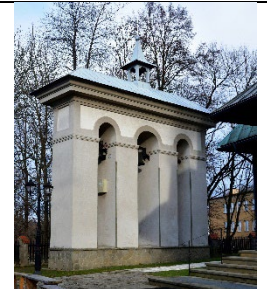
Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
35	Brzeźnica	ul. Krakowska 123	budynek	drewniany	1930 r.				
36	Brzeźnica	ul. Krakowska 134	budynek/ restauracja	murowany	ok. 1910/20 r.				
37	Brzeźnica	ul. Jaśminowa 3	budynek	drewniany	1890 r.				
38	Brzeźnica	ul. Wiślana 22	budynek dawn. Zarządu Dróg Wodnych	drewniany	lata 20 XX w.				
39	Brzeźnica	ul. Wodna 1	budynek	murowany	1935 r.				
40	Brzeźnica	ul. Wodna 1	stodoła	drewniana	1935 r.				

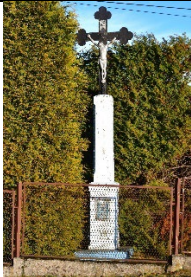
Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
41	Kopytówka	ul. Dworska 9	dwór	murowany	II poł XIX w.	wpis do rejestru zabytków nr A- 390/81			
42	Kopytówka	ul. Dworska 9	oficyna dworska	murowana	II poł XIX w.	wpis do rejestru zabytków nr A- 390/81			
43	Kopytówka	ul. Dworska 9	spichlerz	murowany	1869 r.	wpis do rejestru zabytków nr A- 390/81			
44	Kopytówka	ul. Dworska 9	stajnie	murowany	III ćw. XIX w.	wpis do rejestru zabytków nr A- 390/81			stajnie dworskie skreślone decyzją WKZ z 03.10.2014 r.
45	Kopytówka	ul. Dworska 9	park dworski			wpis do rejestru zabytków nr A- 390/81			

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
46	Kopytówka	przy skrzyżowaniu ulic Kalwaryjskiej i św. Józefa	figura kamienna św. Józefa z dzieciątkiem	kamienna	1901 r.				
47	Kopytówka	przy ul. Wadowickiej, pomiędzy domami nr 50 i 56	figura Matki Boskiej Cudownej Kalwaryjskiej	kamienna	1909 r.				
48	Kopytówka	przy skrzyżowaniu ulic Kalwaryjskiej i Dworskiej	krzyż	drewniany	1920 r.				
49	Kopytówka	ul. Dworska 14	stara szkoła	murowana	lata 20 XX w.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
50	Kopytówka	ul. Wadowicka 6	budynek	drewniany	1926 r.				
51	Kopytówka	ul. Ojca Pio 27	budynek	drewniany	1900 r.				
52	Kopytówka	ul. Wadowicka 50	budynek	drewniany	1905 r.				Część budynku rozebrana
53	Kopytówka	ul. Wadowicka 68	budynek	drewniany	1925 r.				
54	Kopytówka	ul. Wadowicka 74	budynek	drewniany	1918 r.				
55	Kopytówka	ul. Wadowicka 16	budynek	drewniany	1897 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Materiał	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
56	Kopytówka	ul. Dolna 34	budynek z młynem	drewniany	1900 r.				Budynek przebudowany
57	Kopytówka	ul. Dolna 42	budynek	drewniany	1910 r.				Budynek otynkowany współcześnie
58	Kossowa	przy ul. Piastowskiej, na posesji nr 115	figura z piaskowca	kamienna	II poł. XIX w., odnowiona w 1903 r.				
59	Kossowa	przy ul. Piastowskiej, na terenie parku dworskiego	kapliczka	murowana	XIX w.				
60	Kossowa	ul. Zygmunta Jaworskiego 6	dwór	murowany	1908 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Materiał	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
61	Kossowa	ul. Zygmunta Jaworskiego 13	dworcówka	drewniana	XIX w.				
62	Kossowa	rejon skrzyżowania ulic Aleksandra Wybranowskiego i Piastowskiej	park		XVIII - XIX w.	wpis do rejestru zabytków nr 264 z 21.09.1948 r. LKS-I-4-14/48(B)			
63	Łączany	przy skrzyżowaniu ulic Krakowskiej i Stolarskiej, na posesji nr 12	figura Matki Boskiej	kamienna	1939 r.				
64	Marcyporęba	plac św. Jana Pawła II 6	kościół parafialny św. Marcina z wyposażeniem	drewniany	1670 - 1831 r.				
65	Marcyporęba	plac św. Jana Pawła II 6	dzwonnica przy kościele	murowana	1831 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
66	Marcyporęba	przy ul. Marka Radwanity, na posesji nr 5	krzyż żeliwny	żeliwny	lata 30 XX w.				
67	Marcyporęba	przy ul. św. Floriana, naprzeciw kościoła parafialnego	figura św. Floriana	kamienna	XIX w., odnowiona w 1902 r.				
68	Marcyporęba	przy ul. Marka Radwanity, na posesji nr 63	figura Chrystusa Króla Cierniem Koronowanego	kamienna	1864 r.				
69	Marcyporęba	rejon skrzyżowania ulic Spacerowej i Zacisznej, naprzeciw domu nr 27	kamienna figura z rzeźbionymi postaciami świętych	kamienna - piaskowiec	XIX w.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
70	Marcyporęba	Koskowa Góra, blisko Gragowici	kapliczka domkowa	murowana	I poł. XIX w.				
71	Marcyporęba	przy ul. św. Floriana, przed domem nr 60	rzeźbiony krzyż	drewniany	1887 r.				
72	Marcyporęba	góra Jurczakowa przy ul. Popielizna, obok domu nr 87	figura Najświętszej Marii Panny	kamienna	1908 r.				
73	Marcyporęba	przy ul. Kasztanowej	kapliczka zwana Upadkiem	murowana	XIX w.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
74	Marcyporęba	przy skrzyżowaniu ulic Kamieniec i Popielizna	kaplica z krzyżem Chrystusa upadającego pod krzyżem	kaplica murowana posąg kamienny	XVIII w.				
75	Marcyporęba	przy ul. Spacerowej, przed domem nr 10	figura przydrożna św. Józefa	kamienna	1613 r.				
76	Marcyporęba	plac św. Jana Pawła II 6	obora	murowana	pocz. XX w.				
77	Marcyporęba	ul. św. Floriana 48	budynek	drewniany	1883 r.				
78	Marcyporęba	ul. św. Floriana 48	spichlerz	drewniany	1883 r.				

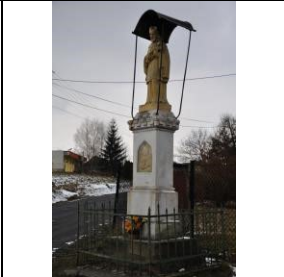
Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Materiał	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
79	Nowe Dwory	przy ul. Wadowickiej, naprzeciw domu nr 46	krzyż	drewniany	1920 r.				
80	Nowe Dwory	ul. Wadowicka 3	dworek	murowany	koniec XIX w.				
81	Paszkówka	ul. Pobiedr 1	kościół parafialny pod wezwaniem p.w. Przemienienia Pańskiego	murowany	1882 - 1891 r.	wpis do rejestru zabytków nr A - 461/86			
82	Paszkówka	I. Pałacowa 21	pałac	murowany	1860 r.	wpis do rejestru zabytków nr A - 722/96			
83	Paszkówka	ul. Pałacowa 21	park przy zespole Pałacowym			wpis do rejestru zabytków nr A - 722/96			

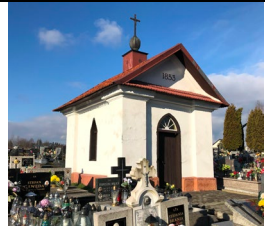
Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
84	Paszkówka	przy ul. Starowiejskiej, przed domem nr 41	figura Matki Boskiej Królowej Polski	kamienna	1936 r.				
85	Paszkówka	przy ul. Wadowickiej, na posesji nr 39	figura Matki Boskiej na postumencie	kamienna z piaskowca					
86	Paszkówka	przy skrzyżowaniu ulic Kolonia i Wadowickiej	figura Matki Boskiej Bolesnej	kamienna					
87	Paszkówka	przy ul. Wadowickiej, pomiędzy domami nr 31 i 37	kapliczka Matki Boskiej	murowana	1904 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
88	Paszkówka	na terenie cmentarza parafialnego	figura Chrystusa	kamienna	1853 r.				
89	Paszkówka	przy ul. Pobiedr, pomiędzy kościołem parafialnym a domem nr 3	kapliczka św. Floriana	drewniana	XIX/XX w.				
90	Paszkówka	przy skrzyżowaniu ulic Pałacowej i św. Jana	figura przydrożna Jana Nepomucena	kamienna	1788 r.				
91	Paszkówka	przy ul. Pobiedr, naprzeciw domu nr 10	kolumna	murowana	1811 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
92	Paszkówka	ul. Ogrodowa 1	plebania	murowana	pocz. XIX w.				
93	Paszkówka	ul. Pobiedr, obok budynku nr 3	obora	drewniana	XIX/XX w.				
94	Paszkówka	ul. Pobiedr, obok budynku nr 3	stodola	drewniana	pocz. XX w.				
95	Paszkówka	ul. Wadowicka 39	budynek	murowany	1904 r.				
96	Sosnowice	przy ul. Jana III Sobieskiego, koło domu nr 57	kościół pw. Najświętszej Marii Panny	drewniany	II poł. XVI w.	wpis do rejestru zabytków nr A - 40/86			

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
97	Sosnowice	przy ul. św. Floriana, obok domu nr 1	figura św. Floriana	kamienna z piaskowca	1878 r.				
98	Sosnowice	przy ul. Jana III Sobieskiego, przed kościołem Imienia NMP	figura Matki Boskiej	kamienna	przeł. XIX i XX w.				
99	Sosnowice	przy skrzyżowaniu ulic Kalwaryjskiej i Podlas	kapliczka Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej	kamienna	1949 r.				
100	Sosnowice	na granicy Paszkówki i Sosnowic	figura słupowa	murowana	koniec XIX w.				Obręb Paszkówka

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
101	Sosnowice	ul. Dworska 7	dwór	murowany	XVII - XIX w.				
102	Tłuczań	przy ul. ks. Grzegorza Jana Zdziewojskiego obok domu nr 9	kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Panny Marii	drewniany	1664 – 1846 r.	wpis do rejestru zabytków nr A - 281/78			
103	Tłuczań	ul. Kościelna 3	kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Panny Marii	murowany	1948 r.				
104	Tłuczań	przy skrzyżowaniu ulic św. Floriana i Zagrodniki	kapliczka św. Jana Nepomucena	kamienna	1932 r.				
105	Tłuczań	na tzw. Dziale przy skrzyżowaniu ulic św. Floriana i Widokowej	figura zwieńczona krzyżem	kamienna	1940 r.				

Lp.	Miejscowość	Numer budynku/ lokalizacja	Obiekt	Material	Datowanie	Wpis do rejestru	Zdjęcie z 2010 r.	Zdjęcie aktualne (2023 r.)	Uwagi
106	Tłuczań	na terenie cmentarza komunalnego	kaplica na cmentarzu	murowana	1853 r.				
107	Tłuczań	przy ul. Gorki	kaplica domkowa	murowana	1904 r.				
108	Tłuczań	ul. Zatorska 99 i 101	budynek	murowany	1876 r.				
109	Tłuczań	ul. Zatorska 101	stodola	murowana	1899 r.				

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ewidencji zabytków gminy Brzeźnica

5.3.4. Zabytki archeologiczne

Na obszarze gminy Brzeźnica zarejestrowano w ramach AZP 98 stanowisk archeologicznych.

Tabela 2 Stanowiska archeologiczne na obszarze gminy Brzeźnica

Lp.	Nr AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr w miejscowości	Miejscowość wg KESA ¹⁵	Typ stanowiska	Chronologia	Wpis do rejestru zabytków
1	105-054	1	1	Bęczyn	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
2	105-054	2	2	Bęczyn	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
3	104-054	10	3	Bęczyn	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
4	104-054	1	8	Brzezinka	osada otwarta	XII-XIV w.	
5	104-054	2	9	Brzezinka	śląd osadnictwa	XIII-XV w.	
6	104-054	5	8	Brzezinka	osada	XII-XIV w.	
7	104-054	6	9	Brzezinka	śląd osadnictwa	średniowiecze	
8	104-054	7	11	Brzezinka	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
9	104-054	84	4	Brzezinka	śląd osadnictwa	neolit	
10	104-054	85	5	Brzezinka	śląd osadnictwa	neolit	
11	104-053	30	10	Brzezinka	osada otwarta śląd osadnictwa	neolit średniowiecze	
12	104-053	31	1	Brzezinka	osada otwarta śląd osadnictwa	neolit XIII-XIV w.	
13	104-053	32	14	Brzezinka	śląd osadnictwa	średniowiecze	
14	104-053	33	16	Brzezinka	śląd osadnictwa osada otwarta	hallstatt XIII-XV w.	
15	104-053	34	15	Brzezinka	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	starożytność XIII-XV w.	
16	104-053	35	6	Brzezinka	osada otwarta	epoka kamienia	
17	104-053	36	7	Brzezinka	osada otwarta śląd osadnictwa	neolit XII-XIV w.	
18	104-053	37	17	Brzezinka	śląd osadnictwa	XII w.	
19	104-053	16	5	Brzeźnica	śląd osadnictwa	starożytność	
20	104-053	17	3	Brzeźnica	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	starożytność średniowiecze	
21	104-053	18	2	Brzeźnica	osada otwarta śląd osadnictwa	XI-XIII w. średniowiecze	
22	104-053	19	1	Brzeźnica	osada otwarta	okres wpływów rzymskich	
23	104-053	24	9	Brzeźnica	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
24	104-053	25	4	Brzeźnica	osada otwarta	hallstatt	
25	104-053	26	10	Brzeźnica	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
26	104-053	27	6	Brzeźnica	osada otwarta	XIII-XV w.	
27	104-053	28	8	Brzeźnica	śląd osadnictwa	?	

¹⁵ Miejscowości wpisane w Kartach Ewidencji Stanowiska Archeologicznego nie zawsze zgadzają się z aktualnym podziałem administracyjnym

Lp.	Nr AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr w miejscowości	Miejscowość wg KESA ¹⁵	Typ stanowiska	Chronologia	Wpis do rejestru zabytków
					śląd osadnictwa	XII w.	
28	104-053	29	7	Brzeźnica	osada otwarta	XIII-XV w.	
29	104-053	41	11	Brzeźnica	śląd osadnictwa	średniowiecze	
30	104-053	42	12	Brzeźnica	śląd osadnictwa	neolit	
31	104-054	80	4	Brzeźnica	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
32	104-053	14	1	Kossowa	osada otwarta	średniowiecze	
33	104-053	15	2	Kossowa	osada otwarta	starożytność	
34	105-053	1	1	Marcyporęba	grodzisko stożkowate (zamek)	XII-XIII w. późne średniowiecze	Nr 826/A z 1967-12-29 Nr A-580/88 z 1988-08-11
35	105-053	2	3	Marcyporęba	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
36	105-053	3	4	Marcyporęba	śląd osadnictwa	średniowiecze	
37	105-053	4	5	Marcyporęba	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
38	105-053	5	1	Marcyporęba (Zadziale)	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje średniowiecze	
39	105-053	10	2	Marcyporęba	śląd osadnictwa	neolit	
40	104-053	20	1	Nowe Dwory	śląd osadnictwa	średniowiecze	
41	104-053	21	2	Nowe Dwory	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	
42	104-053	22	3	Nowe Dwory	osada otwarta	XIII-XV w.	
43	104-053	23	4	Nowe Dwory	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
44	104-053	40	5	Nowe Dwory	śląd osadnictwa	neolit	Nr 825/A z 1967-12-29 Nr A-584/88 z 1988-11-16
45	105-054	3	1	Paszkówka	osada	neolit	
46	105-054	4	2	Paszkówka	osada	epoka kamienia	
47	105-054	5	4	Paszkówka	dwór	XVIII w.	
48	105-054	6	5	Paszkówka	śląd osadnictwa osada osada	epoka kamienia okres wpl. rzymskich średniowiecze	
49	105-054	7	6	Paszkówka	śląd osadnictwa	średniowiecze	
50	105-054	8	7	Paszkówka	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
51	105-054	9	8	Paszkówka	śląd osadnictwa	pradzieje	
52	105-054	10	9	Paszkówka	osada	średniowiecze	
53	104-054	11	3	Paszkówka	osada śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
54	104-054	12	10	Paszkówka	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
55	104-054	16	4	Sosnowice	osada lub pracownia	neolit	
56	104-054	17	5	Sosnowice	osada	neolit	

Lp.	Nr AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr w miejscowości	Miejscowość wg KESA ¹⁵	Typ stanowiska	Chronologia	Wpis do rejestru zabytków
57	104-054	18	6	Sosnowice	obozowisko lub pracownia	schyłkowy paleolit	
58	104-054	19	7	Sosnowice	osada	neolit	
59	105-054	19	13	Sosnowice	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia pradzieje	
60	104-054	20	8	Sosnowice	osada	epoka kamienia	
61	105-054	20	14	Sosnowice	śląd osadnictwa	pradzieje	
62	104-054	21	9	Sosnowice	obozowisko lub pracownia	schyłkowy paleolit lub neolit	
63	105-054	21	15	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
64	104-054	34	24	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
65	104-054	35	25	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
66	104-054	36	26	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
67	104-054	37	27	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
68	104-054	38	28	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
69	104-054	39	29	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
70	104-054	40	30	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
71	104-054	159	1	Sosnowice	osada osada osada	Neolit II, III w. VIII-XII w.	
72	104-054	160	2	Sosnowice	osada osada	neolit nieokr.	
73	104-054	161	3	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
74	104-054	162	4	Sosnowice	osada lub pracownia	neolit	
75	104-054	163	5	Sosnowice	osada	neolit	
76	104-054	164	6	Sosnowice	obozowisko lub pracownia	schyłkowy paleolit	
77	104-054	165	12	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
78	104-054	166	13	Sosnowice	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	
79	104-054	167	14	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
80	104-054	168	15	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
81	104-054	169	16	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
82	104-054	170	17	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
83	104-054	171	18	Sosnowice	osada	epoka kamienia	
84	104-054	172	19	Sosnowice	osada śląd osadnictwa	epoka kamienia XIV-XV w.	
85	104-054	173	20	Sosnowice	osada	epoka kamienia	
86	104-054	174	21	Sosnowice	osada	epoka kamienia	
87	104-054	175	22	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
88	104-054	176	23	Sosnowice	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
89	104-54	bd.	bd.	Sosnowice	miejsce produkcji	epoka kamienia	Nr 828/A

Lp.	Nr AZP	Nr stanowiska na obszarze	Nr w miejscowości	Miejscowość wg KESA ¹⁵	Typ stanowiska	Chronologia	Wpis do rejestru zabytków
							z 1967-12-29 Nr A-585/88 z 1988-11-15
90	105-053	6	2	Tłuczań (Zadziale)	śląd osadnictwa	średniowiecze	
91	104-053	7	1	Tłuczań	śląd osadnictwa	neolit	
92	104-053	8	6	Tłuczań	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze epoka kamienia	
93	104-053	9	4	Tłuczań	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze	
94	104-053	10	5	Tłuczań	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
95	104-053	11	1	Tłuczań	śląd osadnictwa	średniowiecze	
96	104-053	12	2	Tłuczań	śląd osadnictwa	średniowiecze	
97	104-053	13	3	Tłuczań	osada otwarta	XII-XIII w.	
98	105-053	7	2	Wyżrał	śląd osadnictwa	epoka kamienia	

Źródło: Opracowanie w oparciu o karty AZP

5.3.5. Kapliczki i figury przydrożne nieobjęte ewidencją

Na terenie gminy Brzeźnica występują liczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne, nieobjęte ewidencją a wymagające ochrony konserwatorskiej jako ważne elementy środowiska kulturowego gminy. Obiekty te nie są ujęte w ewidencji zabytków nieruchomych, ani w rejestrze zabytków.

Tabela 3 Kapliczki i figury przydrożne na terenie gminy nieobjęte ewidencją

Lp	Miejscowość	Obiekt	Datowanie
1.	Brzezinka	Kaplica pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny	XIX w.
2.	Brzeźnica	Figura Matki Bożej Niepokalanej	lata 30. XX w.
3.	Chrzastowice	Krzyż obok wału wiślanego	1934 r., zastąpiony nowym w latach 60. XX w.
4.	Kossowa	Kapliczka słupowa z wnękami	1918-1939 r.
5.	Łączany	Czarny krzyż nad Wisłą	XVIII/XIX w. (drewniany), zastąpiony metalowym
6.	Marcyporęba	Krzyż polny na pamiątkę Konstytucji 3 Maja	1919 r.
7.	Marcyporęba	Krzyż na rozstaju leśnych dróg	początek XX w.
8.	Marcyporęba	Krzyż na dawnym cmentarzu cholerycznym	1865 r.
9.	Paszkówka	Kapliczka krzyża świętego	ok. II połowa XIX w.
10.	Tłuczań	Kapliczka na Pańskich Polach	-

Źródło: Opracowanie własne

5.3.6. Dziedzictwo niematerialne

Ziemie, na których położona jest gmina Brzeźnica, zamieszkiwali Krakowiacy Zachodni. Jest to grupa etnograficzna związana z terenami położonymi wokół Krakowa, sięgającymi na zachód po rzekę Przemszę, na północy po Szczekociny, na wschód po Jędrzejów, Miechów, Proszowice, Koszyce i Bochnię, na południe po Myślenice, Kalwarię Zebrzydowską i Wadowice. Na południe od gminy przebiega granica między Zachodnimi Krakowiakami a Lachami „od Wadowic”. Pod względem gospodarczym, poza tradycyjną gospodarką rolną i przyzagrodową hodowlą, ludność zamieszkująca bliższe rzece Wiśle tereny trudniła się spławianiem towarów rzeką za pomocą statków nazywanych galarami oraz ich produkcją. Bardzo dobrze rozwinięte było również tradycyjne rzemiosło.

Strój Krakowiaków Zachodnich miał wiele odmian lokalnych. W stroju męskim typowa była biała sukmana ze stojącym kołnierzem, najczęściej zdobiona amarantowymi lub czarnymi chwostami. W okolicy Wieliczki, Bochni i Dobczyc noszono sukmany z naszykiem z czarnego sznurka ułożonym w krzyże. Pod nią wkładano granatowy kaftan z amarantowymi lub zielonymi chwostami, białą koszulę i zakładano płócienne jasne spodnie, wysokie skórzane buty i szeroki pas. Nakrycie głowy stanowił kapelusz tzw. celender lub wełniana czapka - magierka, rzadziej czerwona rogatywka. Strój kobiecy składał się z białej koszuli ozdobionej haftem, płóciennej halki, spódnicy z gładkiej wełnki lub kwiecistego tybetu, zapaski tybetowej drukowanej, płóciennej lub tiulowej z białym haftem. Na koszulę zakładano gorset, niekiedy również kaftanik (katanki), na głowę nakładano dużą chustę naramienną, a na nogi czarne buty z cholewami lub sznurowane trzewiki. Uzupełnieniem stroju kobiecego były korale i biżuteria wykonana z bak fonu. Panny włosy spletały w warkocze, a mężatki po ucięciu warkocza nosiły włosy krótkie, zaczesane do tyłu i chowane pod czepiec lub chustkę.

Obecnie na terenie gminy działalność służącą podtrzymywaniu tradycji niematerialnych prowadzą m.in.: Centrum Kultury i Promocji w Brzeźnicy, Gminna Biblioteka Publiczna w Brzeźnicy wraz z filiami w Łączanach, Marcyporębie, Paszkówce, Sosnowicach i Tłuczani. Organizacje te przygotowują wystawy, prezentacje, imprezy plenerowe, publikują przewodniki, ulotki i broszury czy opracowują książki i albumy opisujące i upowszechniające lokalne dziedzictwo gminy. Biblioteka m.in. prowadzi spotkania i warsztaty w ramach edukacji regionalnej, przygotowuje wernisaże lokalnych artystów, wystawy obrazów, organizuje spotkania z literatami z gminy i okolic, współuczestniczy w targach turystycznych czy organizuje prelekcje mające na celu przedstawienie dziedzictwa kulturowego i atrakcji gminy. Ponadto w zabytkowym budynku starej centrali przy poczcie w Brzeźnicy zostało stworzone centrum rękodzieła artystycznego i ginących zawodów. Na terenie gminy działają również Koła Gospodyń Wiejskich: Bęczyn, Brzeźnica, Brzezinka, Łączany, Marcyporęba, Nowe Dwory, Paszkówka, Sosnowice, Tłuczani i Wyźrań, zintegrowane pod Stowarzyszeniem „Nowoczesna Gospodyni”. W gminie organizowane są imprezy cykliczne, jak np.: Konkursy Kolęd, Gminny Przegląd Przedstawień Jasełkowych, Konkurs plastyczny: Wokół Tradycji Wielkanocnej, Wystawa pokonkursowa: Wokół Tradycji Wielkanocnej, Wycieczki Szlakiem Architektury Drewnianej, Gminne dożynki czy Święto Ziemiaka w Tłuczani. Gmina wydaje również kwartalnik „Taka malownicza gmina”.

5.4 Stan zasobów obiektów zabytkowych

Spośród obiektów zabytkowych na obszarze gminy Brzeźnica najlepiej zachowane są kościoły, Zespół Pałacowo-Parkowy w Paszkówce oraz obiekty które w ciągu ostatnich lat przeszły rewaloryzację.

W dość dobrym stanie jest większość występujących na terenie gminy kapliczek. Obiekty te wymagają jednak bieżących prac konserwatorskich i pielęgnacyjnych, w tym dbania o zachowanie ekspozycji.

Na obszarze gminy zachowały się drewniane i murowane domy z przełomu XIX i XX i 1. poł. XX w. Budynki mieszkalne są na ogół w dość dobrym stanie zachowania, choć część została przebudowana lub wyremontowana w sposób obniżający ich wartość.

W najgorszym stanie znajduje się dwór w Brzeźnicy wraz ze spichlerzem oraz zespół parkowo dworski w Kopytówce. Najpilniejszych prac dokumentacyjnych i zabezpieczających wymagają także:

- drewniany budynek mieszkalny w Bęczynie pod nr 35,
- kapliczka domkowa w Brzeźnicy przy numerze 83,
- figura św. Antoniego Padewskiego na terenie parku dworskiego w Brzeźnicy,
- figura Najświętszej Marii Panny na górze Jurczakowej w Marcyporębie,
- figura przydrożna św. Józefa w Marcyporębie,
- obora w Marcyporębie przy plebani,
- kaplica domkowa w Tłuczani od tzw. Działu na Gorki.

W okresie lat 2013-2022 prowadzono szereg działań na rzecz dziedzictwa kulturowego gminy Brzeźnica, wśród których bardzo ważne miejsce zajęło prowadzenie prac remontowych i doprowadzenie do poprawy stanu zachowania zabytków. Z budżetu gminy corocznie przyznawane są dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, od 2013 dotacje te przyznawane są na prace przy tzw. kościółku na Nawsiu w Tłuczani, łącznie na odnowę kościółka w ramach ww. dotacji przekazano ponad 200 000 zł. Przeprowadzone prace pozwoliły na odzyskanie walorów tego cennego zabytku i przywrócenie dobrego stanu technicznego. W 2021 r. przeprowadzono kompleksową renowację słupowej kapliczki z wizerunkami świętych patronów w miejscowości Marcyporęba, której koszt dofinansowano ze środków Województwa Małopolskiego w ramach konkursu pn. „Małopolska Pamięta - zachowanie miejsc pamięci narodowej i martyrologii. Od uchwalenia ostatniego Programu opieki nad zabytkami wykonano także prace m.in. przy kościele parafialnym w Paszkówce, odnowiono budynek dawnego Zarządu Dróg Wodnych w Brzeźnicy w którym obecnie mieści się Izba Regionalna Doliny Karpia, wyremontowano budynek stacji PKP z 1884 r., odnowiono dawny spichlerz w Brzeźnicy w którym obecnie funkcjonuje Gminna Biblioteka Publiczna „Spichlerz Książki”.

Zasób gminnej ewidencji zabytków założonej w 2010 r. obejmował 112 obiektów. W ramach do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków w 2022 r. wskazano 3 obiekty do wykreślenia z ewidencji (obiekty nieistniejące oraz w bardzo złym stanie technicznym) oraz zaproponowano włączenie 10 kapliczek i krzyż przydrożnych. Wojewódzki Konserwator Zabytków w Krakowie, decyzją z dnia 03.10.2014 r., wykreślił z rejestru zabytków stajnie dworskie w zespole pałacowo-folwarcznym w Kopytówce.

Porównując istniejący stan obiektów objętych gminną ewidencją zabytków w odniesieniu do 2010 roku, poza obiektami które zostały wykreślone z rejestru, można stwierdzić, że zmiany, jakie nastąpiły to przede wszystkim:

- renowacja spichlerza w Brzeźnicy,
- remont budynku stacji PKP w Brzeźnicy,
- remont i przebudowa budynku dawnego Zarządu Dróg Wodnych w Brzeźnicy,
- przemalowanie figury kamiennej św. Józefa z dzieciątkiem w Kopytówce,
- wykonanie nowego krzyża przydrożnego w Kopytówce, na którym zawieszono mniejszy pochodzący z poprzedniego, zniszczonego krzyża, wokół krzyża wykonano nowe ogrodzenie oraz oczyszczono najbliższy teren,
- zburzenie części budynku mieszkalnego z 1900 r. w Kopytówce,
- odnowienie polichromii na figurze św. Floriana w Brzeźnicy przy nr 35,
- zmiana koloru kapliczki w Brzeźnicy przy nr 50,
- odnowienie elewacji budynku przedszkola w Brzeźnicy,
- przebudowa budynku mieszkalnego w Brzeźnicy nr 6 – przebudowa ta spowodowała znaczną utratę cech stylowych zabytku,
- przebudowa budynku z młynem w Kopytówce pod nr 46,
- dodano krzyż na zwieńczeniu kamiennej figury z rzeźbionymi postaciami świętych w Marcyporębie,
- rozebrano budynek karczmy w Nowych Dworach,
- rozebrano budynek kuźni w Paszkówce,
- odnowienie drewnianego kościoła pw. Nawiedzenia Najświętszej Panny Marii w Tłuczani.

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Na obszarze gminy Brzeźnica znajdują się obiekty zabytkowe o różnej randze. Najwyższe znaczenie dla gminy mają obiekty zabytkowe wpisane do rejestru, omówione w rozdziale 5.3.1. Ponadto obiektem o wysokim znaczeniu dla gminy jest nieobjęty rejestrem nowszy kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Tłuczani, dzwonnica przy kościele św. Marcina w Marcyporębie z 1831 roku, niedawno odnowiony budynek stacji PKP w Brzeźnicy z około 1884 r. czy budynek dawnego Zarządu Dróg Wodnych w Brzeźnicy z 2. poł. XX w. Niezwykle ważną rolę w krajobrazie gminy odgrywają również bardzo liczne kapliczki, figury i krzyże przydrożne, w tym najstarsze: figura św. Józefa w Marcyporębie z 1613 r. (obecnie sam postument, figura skradziona), figura przydrożna Jana Nepomucena w Paszkówce z 1788 r. czy figura Chrystusa Nazareńskiego w Brzeźnicy z 1811 roku.

Wśród pozostałości tradycyjnej zabudowy mieszkalnej na szczególną uwagę zasługują: budynek mieszkalny w Brzeźnicy z 1890 r., budynki mieszkalne w Kopytówce z 1897 r., 1900 r. i 1905 r., czy jeden z najstarszych budynków mieszkalnych - dom w Tłuczani z 1876 r.

Ryc. 4. Kościół Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Tłuczani

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

Ryc. 5. Dzwonnica przy kościele św. Marcina w Marcyporębie

Fot. Agnieszka Rozenau-Rybowicz

Ryc. 6. Budynek stacji PKP w Brzeźnicy

Fot. Karolina Wiehle

Ryc. 7. Budynek dawnego Zarządu Dróg Wodnych

Fot. Karolina Wiehle

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń

6.1 Mocne strony

Atutami środowiska kulturowego gminy Brzeźnica są:

- odrestaurowane obiekty zabytkowe, m.in.: budynek Biblioteki „Spichlerz Książki” i budynek stacji PKP w Brzeźnicy czy drewniany kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Panny Marii w Tłuczani,
- działalność Centrum Kultury i Promocji w Brzeźnicy, Gminnej Biblioteki Publicznej czy Izby Regionalnej Doliny Karpia w Brzeźnicy,
- działalność organizacji i stowarzyszeń w zakresie zachowania tradycji i dziedzictwa kulturowego oraz jego popularyzacji na terenie gminy,
- duża liczba aktywnie działających Kół Gospodyń Wiejskich,
- kościoły włączone do Szlaku Architektury Drewnianej,
- obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków,
- dobry stan znacznej części zasobów kulturowych,
- liczne kapliczki przydrożne podnoszące walory krajobrazu kulturowego,
- dbałość mieszkańców o miejsca kultu religijnego, w tym kaplice, kapliczki i krzyże przydrożne,
- zachowane przykłady tradycyjnej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej,
- duża liczba stanowisk archeologicznych, w tym trzy wpisane do rejestru zabytków archeologicznych,
- niewielka odległość od Wadowic i Kalwarii Zebrzydowskiej, miejsc kultu religijnego do które corocznie odwiedzają rzesze turystów,
- liczne szlaki turystyczne piesze i rowerowe przebiegające przez gminę, m.in. Szlak Papieski „Nie lękajcie się”, Wiśłana Trasa Rowerowa, Szlak Niebieski PTTK.

6.2 Słabe strony

Słabą stroną sfery dziedzictwa kulturowego gminy są:

- degradacja obiektów zabytkowych, w szczególności obiektów stanowiących tradycyjną zabudowę wsi,
- zły stan części założeń dworskich stanowiących dziedzictwo historyczne miejscowości oraz ograniczony wpływ gminy na ww. założenia z racji własności prywatnej,
- niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, przebudowy prowadzące do utraty cech obiektów,
- brak zainteresowania potrzebą utrzymania i renowacji zabytków stanowiących własność prywatną,
- pozostawienie zabytków bez opieki i bieżącego utrzymania,
- niewystarczająca świadomość właścicieli prywatnych i brak dostatecznej wiedzy na temat możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na niezbędne prace renowacyjne i restauratorskie.

6.3 Szanse

Szanse dla dziedzictwa kulturowego gminy to:

- zachowanie zasadniczych cech krajobrazu kulturowego gminy,
- podejmowanie działań na rzecz pozyskiwania środków na cele odnowy i opieki nad obiektami zabytkowymi,
- pozyskanie przez gminę zniszczonych założeń dworskich w Brzeźnicy i Kossowej i ich adaptacja na cele publiczne lub turystyczne,
- adaptacja obiektów zabytkowych oraz innych o wysokich walorach historyczno-kulturowych na cele publiczne lub dla funkcji komercyjnych,
- utrzymanie i odnawianie obiektów zabytkowych oraz zachowanie ich ekspozycji,
- rozbudowana oferta kulturalna Centrum Kultury w Brzeźnicy,
- podnoszenie atrakcyjności turystycznej przy wykorzystaniu zasobów kulturowych,
- podnoszenie wśród lokalnej społeczności wiedzy i świadomości w zakresie potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego,
- przynależność gminy do Stowarzyszenia Dolina Karpia,
- organizowanie wydarzeń kulturowych, wystaw i spotkań promujących historię i dziedzictwo kulturowe gminy,
- współpraca pomiędzy gminami w zakresie promocji oraz tworzenia oferty turystyczno-rekreacyjnej,
- możliwość wykorzystania zewnętrznych, w tym pozakrajowych źródeł finansowania na działania związane z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego.

6.4 Zagrożenia

Zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego stanowią:

- zanikanie tradycyjnej zabudowy mieszkalnej,
- niewłaściwa konserwacja lub modernizacja obiektów nieobjętych wpisem do rejestru zabytków,
- brak świadomości wartości zabudowy tradycyjnej i zainteresowania dla jej utrzymania,
- zastępowanie zabudowy tradycyjnej współczesną - obcą lokalnej tradycji,
- nieużytkowanie obiektów lub brak remontów prowadzący do niszczenia zasobów,
- brak funduszy na utrzymanie obiektów zabytkowych,
- wprowadzanie elementów zagospodarowania terenu przesłaniających ekspozycję obiektów zabytkowych od strony dróg,
- nielegalna rozbiórka obiektów,
- brak skutecznej egzekucji prawa,
- nielegalne poszukiwania zagrażające zabytkom archeologicznym,
- niezgłaszanie przypadkowo dokonanych odkryć zabytków i obiektów archeologicznych oraz znalezisk przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, że mogą być zabytkami archeologicznymi.

7. Założenia programowe

7.1 Priorytety programu opieki

Określenie zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Brzeźnica, zdiagnozowanie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń pozwala na stwierdzenie aktualności dotychczas przyjętego celu strategicznego, jakim jest: *wzmacnianie atrakcyjności gminy jako miejsca zamieszkania i celu ruchu turystycznego dzięki wykorzystaniu potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego.*

Zasoby kulturowe na obszarze gminy powinny, zgodnie z ideą zawartą w strategii województwa małopolskiego, być postrzegane jako czynniki rozwoju społeczno-ekonomicznego.

Ochrona przestrzeni kulturowej nie powinna być pasywna i bierna, ale powinna polegać na efektywnym i racjonalnym zarządzaniu zasobami. Należy dążyć do nadania zabytkom nowych funkcji poprzez nowoczesny model użytkowania łączący ochronę, zwiększanie dostępności, poszukiwanie nowych form opieki i włączanie zasobów dziedzictwa do sektora przemysłu czasu wolnego.

Priorytety programu opieki to:

- 1) Zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy,
- 2) Utrwalanie tożsamości społeczności lokalnej,
- 3) Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego,
- 4) Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki i rekreacji,
- 5) Kształtowanie świadomości mieszkańców gminy dotyczącej walorów historycznej przestrzeni i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego,
- 6) Promocja gminy.

7.2 Kierunki działań

Osiągnięcie priorytetowych celów jest możliwe poprzez:

- 1) utrzymanie wartościowych obiektów poprzez hamowanie procesu degradacji i działania mające na celu poprawę stanu ich zachowania,
- 2) promocja obiektów zabytkowych, dziedzictwa niematerialnego
- 3) wykorzystanie środków finansowych pochodzących z funduszy unijnych, rządowych, samorządowych oraz prywatnych na zadania związane z zachowaniem zasobów dziedzictwa kulturowego,
- 4) dążenie do zagospodarowania zabytkowych obiektów na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczno-rekreacyjne,
- 5) uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy,
- 6) propagowanie dobrych przykładów zagospodarowania i użytkowania obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe,
- 7) kultywowanie lokalnych tradycji i obrzędów związanych z kulturą ludową,
- 8) wspieranie inicjatyw na rzecz popularyzacji wiedzy o zabytkach, ochronie i opiece nad obiektami zabytkowymi oraz dziedzictwie kulturowym,

- 9) współpraca pomiędzy gminami w zakresie promocji oraz tworzenia spójnej oferty turystyczno-rekreacyjnej.

7.3 Zadania

Cele i priorytety programu mogą być realizowane poprzez następujące zadania:

1. prowadzenie bieżących prac konserwatorskich, pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających przy kapliczkach i krzyżach przydrożnych oraz innych obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy,
2. wspieranie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych,
3. rozpoznanie, kontrola stanu zachowania i zabezpieczenia obiektów zabytkowych we współpracy z właścicielami obiektów,
4. zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów stanowiących własność gminy do nowych funkcji, umożliwiającą zachowanie walorów zabytkowych oraz utrzymanie ich dobrego stanu technicznego,
5. pozyskanie przez gminę zniszczonych założeń dworskich w Brzeźnicy i Kossowej i ich adaptacja na cele publiczne lub turystyczno-rekreacyjne,
6. wspieranie działań na rzecz pozyskiwania środków zewnętrznych na rewaloryzację i utrzymywanie obiektów zabytkowych,
7. pomoc w uzupełnianiu wniosków o środki na odnowę zabytków dla właścicieli obiektów zabytkowych,
8. podnoszenie wśród właścicieli zabytków i lokalnej społeczności wiedzy i świadomości potrzeb zachowania dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego,
9. uzupełnianie i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków oraz gromadzenie informacji i dokumentacji dotyczącej znajdujących się w niej obiektów,
10. rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni, wykonywanie bieżących prac porządkowych na terenach zieleni zabytkowej,
11. dążenie do wykorzystania obiektów zabytkowych dla celów turystycznych, edukacyjnych, związanych z kulturą,
12. organizacja szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych,
13. znakowanie oraz umieszczanie informacji o najcenniejszych obiektach zabytkowych,
14. utrzymywanie szczegółowych uregulowań oraz wprowadzanie nowych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym obiektów wpisanych do ewidencji do dokumentów planistycznych, w szczególności do planów miejscowych,
15. podejmowanie prac mających na celu podnoszenie atrakcyjności turystycznej,
16. tworzenie sieci szlaków pieszych, tras rowerowych i ścieżek edukacyjnych,
17. stworzenie spójnej oferty turystycznej wraz z innymi gminami należącymi do Lokalnej Grupy Działania Dolina Karpia (ścieżki rowerowe, łowiska),
18. udzielanie wsparcia finansowego stowarzyszeniom i kołom gospodyń podtrzymującym tradycje niematerialne (dawne zwyczaje, obrzędy, przyśpiewki),
19. tworzenie zbioru i publikowanie informacji o dziedzictwie niematerialnym gminy (obyczaje, obrzędy, stroje, przyśpiewki),

20. rozbudowanie informacji o zasobach kulturowych znajdujących się na stronach internetowych gminy o dane dotyczące obiektów znajdujących się w ewidencji,
21. wydawanie lub wspieranie publikacji w formie broszur, ulotek, folderów, stron internetowych, filmów związanych z dziedzictwem kulturowym gminy,
22. opracowanie mapy zasobów kulturowych jako formy promocji poszczególnych miejscowości lub całej gminy,
23. tworzenie zbioru i publikowanie materiałów archiwalnych takich jak stare zdjęcia i mapy z obszaru gminy,
24. organizacja konkursów, imprez, przeglądów, wystaw związanych z kultywowaniem lokalnych tradycji,
25. włączenie edukacji historycznej o obiektach zabytkowych i dziedzictwie niematerialnym do form pracy z dziećmi i młodzieżą (konkursy, imprezy, przeglądy),
26. prowadzenie edukacji dotyczącej znaczenia stanowisk archeologicznych, zagrożeń dla nich występujących oraz regulacji prawnych z nimi związanych,
27. monitoring, iluminacja najcenniejszych obiektów.

8. Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami

Realizacja programu opieki nad zabytkami powinna się odbywać bezpośrednio poprzez struktury Urzędu Gminy Brzeźnica oraz pośrednio poprzez współpracę z podmiotami władającymi obiektami zabytkowymi.

Dla realizacji programu, gmina wykorzystać może instrumenty prawne, finansowe, koordynacji, społeczne i kontrolne.

Do instrumentów prawnych, wynikających z przepisów ustawowych należą:

- realizacja dokumentów prawnych wydanych przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Krakowie,
- uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających ustalenia dotyczące ochrony obiektów zabytkowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów,
- realizacja i zgodność dokumentów gminnych z programem wojewódzkim w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Instrumenty finansowe to:

- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych,
- dotacje,
- subwencje,
- nagrody,
- zachęty finansowe dla właścicieli obiektów zabytkowych,
- korzystanie z funduszy Unii Europejskiej.

Instrumenty koordynacji to:

- utrzymywanie spójności projektów i programów zawartych w wojewódzkich i gminnych dokumentach,

- realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, gminnych i powiatowych strategiach czy planach rozwoju lokalnego
- współpraca z ośrodkami naukowymi.

Instrumenty społeczne to:

- edukacja,
- promocja,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- działania służące tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Instrumenty kontrolne to:

- aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków,
- monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o opiece nad zabytkami i ochronie zabytków (t. jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 z późn. zm.) nakłada na wójtów, burmistrzów i prezydentów obowiązek sporządzania sprawozdań z realizacji programu co 2 lata. Sprawozdanie przedkładane Radzie Gminy powinno zawierać informację o ewentualnych zmianach zachodzących w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Rejestrze Zabytków, informacje o działaniach podejmowanych na rzecz opieki nad zabytkami oraz o postulatach mieszkańców i właścicieli obiektów dotyczących ochrony obiektów zabytkowych.

Dla oceny realizacji programu proponowane są następujące wskaźniki:

- liczba działań, projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba obiektów poddanych pracom rewaloryzacyjnym, konserwatorskim,
- zestawienie wydatków z budżetu gminy na ochronę, edukację i promocję dotyczące dziedzictwa kulturowego,
- liczba działań, projektów związanych z edukacją kulturową,
- liczba działań, projektów związanych z promocją obiektów zabytkowych,
- zmiany liczby obiektów zabytkowych – wskazanie liczby obiektów rozebranych, zniszczonych, nowo wprowadzonych do ewidencji lub objętych wpisem do rejestru,
- zmiany jakości zasobów obiektów zabytkowych – wskazanie czy stan zachowania obiektów uległ poprawie lub pogorszeniu lub utrzymuje się.

10. Źródła finansowania

10.1 Finansowanie z budżetu Gminy Brzeźnica

Zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami, obowiązek dbania o obiekty zabytkowe spoczywa na ich właścicielach i użytkownikach. Wsparcie dla właścicieli mogą stanowić środki publiczne z budżetu państwa, budżetu samorządu, funduszy celowych, w tym funduszy Unii Europejskiej, czy z fundacji.

W Wieloletniej prognozie finansowej Gminy Brzeźnica, zgodnie z wykazem przedsięwzięć przyjętych do WPF zgodnie z Uchwałą Rady Gminy Brzeźnica Nr LXI/523/2023 z dnia 22 listopada 2023 r., przewidziane zostały następujące nakłady finansowe na zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami:

- Zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez ochronę przydrożnych kapliczek na terenie Gminy Brzeźnica, kwota 210 000 zł na rok 2024;
- Zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku Kościoła p.w. Imienia Najświętszej Maryi Panny w Sosnowicach, kwota 512 000 zł na rok 2024 (w tym z dotacji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków realizowanego w ramach Programu Inwestycji Strategicznych „POLSKI ŁĄD” w wysokości 500 000,00 zł oraz budżetu Gminy Brzeźnica w wysokości 12 000,00 zł);
- Renowacja zabytkowego budynku kościoła p.w. Św. Marcina w Marcyporębie, kwota 512 000 zł na rok 2024 (w tym z dotacji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków realizowanego w ramach Programu Inwestycji Strategicznych „POLSKI ŁĄD” w wysokości 500 000,00 zł oraz budżetu Gminy Brzeźnica w wysokości 12 000,00 zł).

W zależności od sytuacji finansowej Gminy, do budżetu Gminy oraz Wieloletniej prognozy finansowej na dalsze lata wprowadzane będą kolejne zadania.

10.2 Finansowanie ze źródeł zewnętrznych

Źródłem dofinansowania działań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami mogą być ogłaszane corocznie **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**. Corocznie ogłaszane są różne programy pomocowe, jak np.:

1. Ochrona zabytków. Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:
 - prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania,
 - prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych),

- prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich oraz finansowane lub współfinansowane przez MKiDN w ramach innej dotacji celowej.

2. Wspieranie działań muzealnych. Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną. W ramach tego programu kwalifikowane są następujące zadania:
 - organizacja czasowych wystaw muzealnych,
 - modernizacja stałych wystaw muzealnych,
 - tworzenie stałych wystaw muzealnych,
 - publikacja bezpłatnych katalogów do wystaw bądź zbiorów muzealnych,
 - konserwacja zbiorów,
 - wyposażenie pracowni konserwatorskich,
 - tworzenie wystaw wirtualnych.
3. Kultura ludowa i tradycyjna. Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu ich funkcjonowania. W ramach tego programu kwalifikowane są zadania badawczo-dokumentacyjne, edukacyjne i popularyzatorskie:
 - dokumentacja, archiwizacja i jak najszerwsze udostępnianie unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultur tradycyjnych,
 - przygotowanie ekspertyz, opinii oraz programów ochrony dotyczących zjawisk kultur tradycyjnych, w tym prowadzenia ewaluacji, konsultacji społecznych związanych z realizacją postulatów Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,

- publikacje związane z dokumentacją kultur tradycyjnych oraz współczesnych kontekstów ich funkcjonowania,
 - animacja kulturowa i społeczna prowadzona w oparciu o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, wspomagająca lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji,
 - działania edukacyjne, w tym: warsztaty, kursy, szkolenia dotyczące zagadnień szeroko pojętej kultury tradycyjnej,
 - działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, w tym konkursy, przeglądy, festiwale, wystawy, seminaria i konferencje,
 - zadania o charakterze artystycznym i użytkowym, inspirowane tradycyjną twórczością, o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym,
 - działania multimedialne, realizowane w całości on-line, prezentujące i popularyzujące zagadnienia szeroko pojętej kultury ludowej i tradycyjnej.
 - zadanie pn. „Mistrz Tradycji”, do którego należy prowadzenie nauki – szkolenia przez konkretnego „mistrza” (przekaz bezpośredni wiedzy i umiejętności osobom szczególnie zainteresowanym praktyczną kontynuacją danej profesji) w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego: literatura, muzyka, śpiew, taniec, sztuka, rękodzieło, rzemiosło ludowe, rzemiosło artystyczne, praktyka obrzędowa, tradycyjna uprawa i hodowla w tym potrawy obrzędowe oraz inne przejawy kultury spełniające kryteria niematerialnego dziedzictwa.
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą. Strategicznym celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Założeniem programu jest stworzenie warunków do efektywnej ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej, obejmującej zarówno dziedzictwo materialne I jak i II Rzeczypospolitej oraz dorobku kulturowego polskiej emigracji, wytworzonego do 1945 roku. W ramach tego programu kwalifikowane są następujące zadania:
- rewaloryzacja, prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju,
 - rewaloryzacja, prace remontowe i konserwatorskie oraz ratunkowe i zabezpieczające zabytkowych cmentarzy oraz cywilnych grobów polskich poza granicami kraju,
 - dokumentowanie polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badania naukowe, kwerendy oraz prace inwentaryzacyjne i digitalizacyjne,
 - upamiętnianie wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem kulturowym za granicą,
 - upowszechnianie wiedzy (w tym: publikacje, konferencje, wystawy itp.) o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą poprzez projekty realizowane w Polsce bądź poza jej granicami,
 - zadania multidyscyplinarne łączące wybrane spośród ww. działań.
5. Ochrona zabytków archeologicznych. Strategicznym celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego in situ, zgodna z normami międzynarodowymi, określonymi w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem

Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). W ramach tego programu kwalifikowane są zadania:

- weryfikacja terenowa zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków,
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

6. Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju. Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. W ramach tego programu kwalifikowane są następujące zadania:

- zapewnienie właściwego stanu miejsca pamięci narodowej i trwałego upamiętnienia,
- zadania badawcze, dokumentacyjne, edukacyjne i popularyzatorskie,
- zadanie multidyscyplinarne – dotyczy łączenia ww. zadań,
- zadania związane z infrastrukturą miejsca pamięci.

7. Groby i cmentarze wojenne w kraju. Celem strategicznym programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. W ramach tego programu kwalifikowane są następujące zadania:

- utrzymanie, zapewnienie właściwego stanu lub urządzenie grobu lub cmentarza wojennego,
- zadania badawcze, dokumentacyjne, edukacyjne i popularyzatorskie,
- zadanie multidyscyplinarne – dotyczy łączenia ww. zadań,
- zadania związane z infrastrukturą grobów i cmentarzy wojennych.

8. Kultura cyfrowa. Strategicznym celem programu jest opracowanie i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego oraz udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych np. do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, artystycznych i naukowych. W ramach programu możliwa jest realizacja projektów edukacyjnych dotyczących wykorzystania zasobów cyfrowych. W ramach tego programu kwalifikowane są zadania:

- udostępnianie i ponowne wykorzystywanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych oraz archiwalnych,
- zadanie interdyscyplinarne obejmujące digitalizację wraz z przeprowadzeniem niezbędnych prac konserwatorskich, opracowanie, udostępnianie i ponowne wykorzystywanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

9. Promesa dla kultury. Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich. W ramach tego programu kwalifikowane są zadania:
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego
 - budowa, rozbudowa, przebudowa, remont infrastruktury kultury oraz infrastruktury szkolnictwa artystycznego.
 - Realizacja międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych
 - wydatki niekwalifikowane związane bezpośrednio z kulturą, ujęte w umowie o dofinansowanie w ramach programów europejskich (niemożliwe do odzyskania oraz niefinansowane z innych źródeł.).
10. Edukacja kulturalna. Strategicznym celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego. W ramach tego programu kwalifikowane są zadania:
- projekty wykorzystujące różne formy ekspresji, rozwijające kreatywność i umiejętności twórcze uczestników, w tym przeglądy i festiwale amatorskie oraz zadania o charakterze integracyjnym, oparte na współdziałaniu różnych grup wiekowych i społecznych
 - przedsięwzięcia oparte na współpracy z przedszkolami i szkołami, wspomagające realizację podstawy programowej kształcenia ogólnego w zakresie nauczania przedmiotów artystycznych,
 - zadania podnoszące kwalifikacje kadr kultury i nauczycieli, rozwijające kompetencje w zakresie realizacji działań animacyjnych i edukacyjnych, zawierające komponent praktycznego wykorzystania nabytych umiejętności,
 - tworzenie i prowadzenie kompleksowych działań z zakresu edukacji kulturalnej skierowanych do osób dorosłych, w szczególności wykorzystującej formułę tzw. „uniwersytetów ludowych”.
11. Kultura dostępna. Strategicznym celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej. W ramach tego programu kwalifikowane są zadania:
- dostosowanie merytoryczne oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej, do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami, zawierające komponent działań z odbiorcami, także w formie on-line,
 - działania uwzględniające mobilność i/lub możliwość zdalnej prezentacji oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej: przeniesienie oferty beneficjenta do miejsc i miejscowości pozbawionych bezpośredniego dostępu do narodowych zasobów dóbr kultury i instytucji kultury lub pozyskanie przez beneficjenta wskazanej oferty na rzecz takich miejsc i miejscowości,
 - organizacji wyjazdów tematycznych mających na celu skorzystanie z oferty kulturalnej i/lub oferty edukacji kulturalnej, w tym oferty instytucji kultury (takich jak teatry, muzea, kina, biblioteki, filharmonie, miejsca ważne dla kultury narodowej) i/lub

działania multimedialne/on-line służące popularyzacji i udostępnianiu społecznościom lokalnym zasobów dóbr kultury.

Informacje dotyczące trybu składania wniosków znajdują się na stronach internetowych Ministerstwa: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2023>

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Początkiem 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Fundusz z założenia ma gospodarować pieniędzmi z administracyjnych kar pieniężnych orzekanych w oparciu o ustawę o ochronie zabytków. Na jego konto powinny też trafiać nawiazki zasądzane przez sądy w sprawach dotyczących zniszczenia lub uszkodzenia zabytków. Środki Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków zgodnie z art. 83b ustawy o ochronie zabytków są przeznaczane na dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Zgromadzone środki będą przeznaczone na ratowanie zniszczonych lub uszkodzonych zabytków, np. w wyniku powodzi lub pożarów.

Dotacje samorządu województwa małopolskiego

Samorząd Województwa Małopolskiego co roku organizuje konkursy dotacyjne na realizację zadań w dziedzinie kultury. Corocznie odbywają się m.in.:

1. Konkurs „Ochrona zabytków Małopolski”

„Ochrona zabytków Małopolski” to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na terenie województwa małopolskiego. Wnioski o dotacje można składać do około 15 grudnia każdego roku kalendarzowego z całorocznym harmonogramem prac przy zabytku planowanych do wykonania w kolejnym roku. Zadania, na realizację których może być udzielona dotacja z budżetu województwa małopolskiego:

- przedsięwzięcia, które polegają na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, będących:
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami dawnego przemysłu,
 - zabytkowymi cmentarzami,
 - miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne,
- prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków,

- badania konserwatorskie lub architektoniczne substancji zabytkowej.

2. *Konkurs „Kapliczki Małopolski”*

„Kapliczki Małopolski” to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowych kapliczkach, znajdujących się na terenie województwa małopolskiego. Kapliczki, przy których będą wykonywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego lub gminnych ewidencji zabytków, ale powinny charakteryzować się wartościami artystycznymi i historycznymi. Zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych będących przedmiotem wniosku powinien obejmować kompleksową konserwację lub restaurację zabytkowej kapliczki wraz z zagospodarowaniem najbliższego otoczenia. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkowej kapliczce może obejmować finansowanie nakładów koniecznych, obejmujących:

- 1) osuszenie i wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 2) stabilizację konstrukcyjną,
- 3) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji,
- 4) odtworzenie części składowych,
- 5) uporządkowanie i zagospodarowanie bezpośredniego otoczenia,
- 6) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonywania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- 7) wykonanie tabliczki informującej o udzieleniu dotacji z budżetu województwa małopolskiego,
- 8) wykonanie dokumentacji powykonawczej.

3. *Konkurs „Małopolska Pamięta”*

„Małopolska Pamięta” to konkurs dla jednostek samorządu terytorialnego z terenu województwa małopolskiego podejmujących prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane obiektów stanowiących miejsca pamięci narodowej, będących dziedzictwem narodowym, takim jak:

- pomniki;
- tablice upamiętniające wydarzenia lub postaci historyczne,
- nagrobki osób, które walczyły o wolność narodową i suwerenność państwową Polski lub były ofiarami represji władz zaborczych bądź okupacyjnych;
- groby i cmentarze wojenne;
- inne obiekty budowlane, budowle i obiekty małej architektury (z wyłączeniem wszelkiego rodzaju kapliczek i krzyży przydrożnych), będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej i historii Polski.

Jako miejsca pamięci narodowej rozumie się:

- obiekty związane z działaniami prowadzonymi na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;
- obiekty będące świadectwem wydarzeń o szczególnym znaczeniu dla kształtowania się tożsamości narodowej, historii Polski i narodowości zamieszkujących nasz kraj;
- miejsca spoczynku osób związanych z działaniami na rzecz odzyskania lub obrony niepodległości Polski;

- miejsca popełnienia zbrodni w ramach działań zbrojnych lub represji ze strony reżimów totalitarnych oraz miejsca spoczynku ofiar będących obywatelami polskimi lub przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych.

Obiekty, przy których będą wykonywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane nie muszą być wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego lub gminnych ewidencji zabytków, ale powinny posiadać wartość artystyczną i / lub historyczną.

4. Konkurs „Mecenat Małopolski”

„Mecenat Małopolski” to otwarty konkurs ofert, który ma na celu wyłonienie ofert i zlecenie podmiotom prowadzącym działalność pożytku publicznego realizacji zadań publicznych Województwa Małopolskiego w obszarze kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Głównym celem programu jest wzbogacenie oferty kulturalnej Małopolski poprzez realizację działań kulturalnych, animacyjnych, artystycznych oraz chroniących dziedzictwo kulturalne Małopolski, takich jak np. koncerty, wystawy, festiwale, przeglądy, konkursy lub inne; rozwijające kompetencje kulturowe mieszkańców Małopolski poprzez edukację kulturalną i animację kultury; polegające na przygotowaniu i prezentacji wydarzeń artystycznych mogących mieć wpływ na promocję kultury Małopolski zarówno w kraju, jak i za granicą; utrzymujące tożsamość lokalną, regionalną i narodową szczególnie poprzez wspieranie folkloru; zachowujące i utrwalać w formie cyfrowej zasoby dziedzictwa kulturowego; promujące kulturę i tradycje mniejszości narodowych i grup etnicznych zamieszkujących Małopolskę; zachęcające do aktywnego i twórczego udziału w kulturze i tworzenia treści kulturowych oraz wspomagające rozwój wspólnot i społeczności lokalnych; a także upowszechniające tradycje walk o niepodległość i suwerenność RP. O przyznanie dotacji na realizację zadania mogą ubiegać się organizacje pozarządowe, zgodnie z art. 3 ust. 2 oraz podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 UoDPPioW, zwane dalej „Ofերentami” jeśli ich cele statutowe są zgodne z obszarem, celami i założeniami konkursu, w jakim realizowane jest zadanie.

5. Konkurs „Mecenat Małopolski bis”

„Mecenat Małopolski bis” przewiduje wspieranie zadań publicznych, mających charakter wieloletnich, cyklicznych (realizowanych co najmniej od 3 lat lub 3 edycji) przedsięwzięć z zakresu kultury i sztuki, których głównym celem jest:

1. wzbogacanie oferty kulturalnej Małopolski poprzez realizację działań kulturalnych, animacyjnych, artystycznych oraz chroniących dziedzictwo kulturalne Małopolski, takich jak np. koncerty, spektakle teatralne, wystawy, przeglądy, konkursy, festiwale, wydarzenia muzyczne, teatralne, plastyczne, filmowe, fotograficzne, video art oraz inne wydarzenia kulturalne realizowane na terenie województwa małopolskiego;
2. rozwijanie kompetencji kulturowych mieszkańców Małopolski poprzez edukację kulturalną i animację kultury;
3. zachęcanie do aktywnego i twórczego udziału w kulturze i tworzenia treści kulturowych;
4. budowanie partnerstw w działaniach artystycznych i twórczych, w tym partnerstw publiczno-społecznych i społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw;

5. wzmacnianie pozycji twórców i aktywności twórczej poprzez realizację projektów artystycznych i kulturalnych o wybitnych walorach rozwojowych i promocyjnych, w tym poza regionem;
 6. kreowanie i promocja Małopolski jako ważnego ośrodka życia kulturalnego;
 7. przybliżanie i popularyzowanie wybitnych dzieł muzyki, teatru, tańca, kinematografii oraz sztuk wizualnych;
 8. zachowanie i ochrona materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
 9. realizacja wartościowych projektów z zakresu świadomości kultury, sztuki oraz postaw otwartych i kreatywnych;
 10. wzmacnianie znaczenia kultury w rozwoju społecznym oraz gospodarczym regionu.
- Dla programu nie ogłoszono jeszcze szczegółów przyznawania dofinansowania na kolejne lata.

6. *Konkurs „Kultura Wrażliwa”*

Celem konkursu dla organizacji pozarządowych jest zwiększenie dostępu do kultury dla osób z niepełnosprawnościami. Konkurs skierowany jest do podmiotów pożytku publicznego, związany z zagadnieniem dostępności kultury. Dofinansowanie można zdobyć na zadania, które m.in. znoszą bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami i zwiększają ich udział w obiegu kulturalnym, a także te z zakresu edukacji dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

W ramach konkursu wspierane są zadania:

- znoszące bariery w dostępie do kultury dla osób z niepełnosprawnościami, m.in. poprzez dostosowanie do potrzeb tego typu publiczności i dostęp do dzieł literackich, teatralnych, filmowych oraz eksponatów, obiektów i zajęć warsztatowych, zrealizowane we współpracy z instytucjami kultury z województwa małopolskiego;
- aktywizujące środowisko osób z niepełnosprawnościami i zwiększające ich udział w życiu kulturalnym;
- utrwalające i zachowujące zasoby dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej, która umożliwia ich odbiór przez szerokie grono publiczności (w tym równy dostęp dla osób z niepełnosprawnościami);
- zachęcające do tworzenia dostępnych treści kultury;
- wzbogacające ofertę kulturalną Małopolski dostosowaną dla osób z niepełnosprawnościami poprzez realizację działań kulturalnych, animacyjnych, artystycznych oraz chroniących dziedzictwo kulturowe Małopolski;
- edukujące z zakresu dostosowania oferty kulturalnej dla osób z niepełnosprawnościami.

7. *Konkurs „Etno Małopolska”*

W ramach konkursu dofinansowane będą zadania polegające na wspieraniu inicjatyw indywidualnych i społecznych wspomagających rozwój wspólnot i społeczności lokalnych oraz związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym Małopolski (m.in. zwyczaje, tradycje, obrzędy) i pozwalające na tworzenie i poznawanie lokalnej kultury ludowej poprzez zakup strojów ludowych połączony z organizacją wydarzeń związanych z popularyzacją dziedzictwa kulturowego Małopolski (np. spotkań, koncertów, warsztatów, wystaw, szkoleń, konkursów, pokazów).

Szczegółowe informacje są dostępne na stronie: <https://www.malopolska.pl/dla-mieszkanca/kultura-i-dziedzictwo/konkursy-grantowe/>.

Fundusz kościelny

Fundusz kościelny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji działa na rzecz wszystkich Kościołów i innych związków wyznaniowych posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej. Dofinansowanie kierowane jest m. in. na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. Dotacje na ten cel przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Szczegółowe informacje są dostępne na stronie <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>.

Fundusze strukturalne

Podstawowym dokumentem, który określa współpracę UE z Polską, jest Umowa Partnerstwa. To uzgodniona z Komisją Europejską strategia wykorzystania Funduszy Europejskich w najbliższej dekadzie. Skierowana jest zarówno do urzędników, jak i beneficjentów, którzy realizują projekty. Określa cele i zakres interwencji, odpowiedzialne instytucje za zarządzanie funduszami, programy oraz ich finansowanie. W okresie finansowania 2021-2027 planuje się uruchomienie środków w ramach programów krajowych, dla których opracowano podział na programy regionalnych dla województw. Jednym z celów polityki spójności na lata 2021-2027 jest Europa o silniejszym wymiarze społecznym, która zakłada również rozwój w zakresie kultury i turystyki. Planowane działania w ramach sektora to m. in.:

- Utrzymanie w dobrym stanie i modernizacja obiektów dziedzictwa kulturowego,
- Rozwój instytucji kultury ważnych dla edukacji i aktywności kulturalnej,
- Odnowienie lub adaptacja budynków i przestrzeni na potrzeby aktywizacji i integracji lokalnych społeczności,
- Inwestycje w tworzenie szlaków turystycznych.

Szczegółowe informacje są dostępne na stronie <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>.

- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko

Programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 stanowi kontynuację dwóch wcześniejszych programów Infrastruktura i Środowisko 2007-2013 oraz 2014-2020. Głównym celem jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez:

- obniżenie emisyjności gospodarki transformację w kierunku gospodarki przyjaznej środowisku i o obiegu zamkniętym,

- budowę efektywnego i odpornego systemu transportowego o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko naturalne,
- dokończenie realizacji odcinków sieci bazowej TEN-T do roku 2030,
- poprawę bezpieczeństwa transportu,
- zapewnienie równego dostępu do opieki zdrowotnej oraz poprawę odporności systemu ochrony zdrowia,
- wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym.

W sektorze kultury planuje się działania mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu zarówno ruchomych i nieruchomych. Jednocześnie będziemy rozwijać instytucję kultury oraz wspierać ich adaptację do nowych funkcji kulturalnych i społecznych. W projekcie dokumentu wskazano Priorytet VII: Kultura, którego celem szczegółowym jest wzmocnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych, w ramach którego przewidziano dofinansowanie na poziomie około 600 000 000 zł. Efektem planowanych działań będzie wzrost udziału społeczeństwa w życiu kulturalnym oraz podniesienie atrakcyjności turystycznej regionów. Wsparcie otrzymają projekty, które przyczyniać się będą do likwidacji barier w dostępie do kultury dla osób wykluczonych, wzrostu liczby odwiedzających oraz tworzenia nowych miejsc pracy. Priorytetowo będą traktowane inwestycje, które zakładają współpracę z lokalnym otoczeniem (m.in. społeczeństwo, ngo, przedsiębiorstwa, podmioty ekonomii społecznej).

Szczegółowe informacje są dostępne na stronie <http://www.pois.gov.pl>

Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy

Fundusze norweskie i EOG są formą bezzwrotnej pomocy zagranicznej przyznanej przez Islandię, Norwegię i Liechtenstein nowym członkom UE – kilkunastu państwom Europy Środkowej i Południowej oraz krajom bałtyckim. Fundusze te są związane z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej oraz z jednoczesnym wejściem naszego kraju do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (który tworzą państwa UE oraz Islandia, Liechtenstein i Norwegia). W zamian za udzielaną pomoc finansową, państwa-darczyńcy korzystają z dostępu do rynku wewnętrznego UE mimo, że nie są jej członkami. Głównym celem dofinansowania jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie EOG oraz wzmocnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem.

W Polsce za koordynację wdrażania Funduszy norweskich i EOG odpowiada Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, pełniące rolę tzw. Krajowego Punktu Kontaktowego (KPK). Obecnie w ramach Programu Kultura prowadzone są dwa działania: Działanie I Poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym (projekty inwestycyjne) i Działanie II Poprawa dostępu do kultury i sztuki (partnerskie projekty kulturalno-artystyczne) z których mogą skorzystać np. publiczne instytucje kultury, archiwa państwowe, publiczne szkoły i uczelnie artystyczne, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe z sektora kultury, jednostki samorządu terytorialnego. Programy w ramach III edycji Funduszy norweskich i EOG będą wdrażane do 2024 r. Szczegółowe informacje są dostępne na stronie <http://eog.gov.pl/>.

11. Bibliografia

Dokumenty:

- T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka ziemi krakowskiej*, Kraków 1982.
- Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, Warszawa 2013.
- Gminny Program Rewitalizacji Gminy Brzeźnica na lata 2016-2022*, Uchwała Nr XXV/245/2017 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 26 kwietnia 2017 r.
- Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022*, przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.
- M. Porębski, *Budownictwo obronne i rezydencjonalne powiatu wadowickiego*, Kalwaria Zebrzydowska 2009 r.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, przyjęty Uchwałą Nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie zmiany Uchwały Nr XV/174/03 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 22 grudnia 2003 roku.
- Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wadowickiego na lata 2022-2025*, Uchwała Nr XXXII/307/21 Rady Powiatu w Wadowicach z dnia 30 grudnia 2021 r.
- Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brzeźnica na lata 2013-2017*, przyjęty Uchwałą Nr XXX/267/2013 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 5 listopada 2013 r.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Uchwała Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. (MP. Z 2017 r. poz. 260).
- Strategia Rozwoju Gminy Brzeźnica na lata 2016-2022*, Uchwała Nr XVI/155/2016 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 2 czerwca 2016 r.
- Strategia Rozwoju Gminy Brzeźnica na lata 2023-2030*, Uchwała Nr LI/450/2022 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 28 grudnia 2022 r.
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030*, Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia "Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030".
- Strategia Rozwoju Powiatu Wadowickiego na lata 2021-2027*, Uchwała Nr XXII/220/20 Rady Powiatu w Wadowicach z dnia 29 grudnia 2020 r.
- Strategia rozwoju województwa „Małopolska 2030”*, przyjęta Uchwałą Nr 1612/19 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 29 sierpnia 2019 r.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Brzeźnica*, Uchwała XIV/94/00 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 24 lutego 2000 r. z późn. zm.
- Uchwała Nr XXXIV/292/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 27 października 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Bęczyn, Kopytówka, Paszkówka, Sosnowice,

Uchwała Nr XXXIV/293/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 27 października 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Tłuczań, Wyżrał.

Uchwała Nr XXXVII/321/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Miejscowości Brzezinka, Brzeźnica, Chrzastowice, Kossowa, Łączany, Nowe Dwory.

Uchwała Nr XXXVII/322/2021 Rady Gminy Brzeźnica z dnia 15 grudnia 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miejscowości Marcyporęba.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2018 – 2021, przyjęty Uchwałą Nr VI/49/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 lutego 2019 r.

Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego z uwzględnieniem podziału na powiaty i gminy, Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Strony internetowe:

Biuletyn Informacji Publicznej (<https://bip.malopolska.pl/ugbrzeznic>)

Fundusze Norweskie (<http://eog.gov.pl/>)

Gmina Brzeźnica (<https://www.brzeznicapl/>)

Kultura Ludowa (www.kulturaludowa.pl)

Małopolska – Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego (www.malopolska.pl)

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (www.mkidn.gov.pl)

Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (www.minrol.gov.pl)

Narodowy Instytut Dziedzictwa (www.nid.pl)

Niematerialne Dziedzictwo Kulturowe (<http://niematerialne.nid.pl/>)

Oficjalny portal turystyczny Województwa Małopolskiego (<https://visitmalopolska.pl/>)

Parafia Marcyporęba (<https://www.parafiamarcyporeba.pl/>)

Polskie Zabytki (www.polskiezabytki.pl)

SOKÓŁ Małopolskie Centrum Kultury (www.mcksokol.pl <https://www.etnozagroda.pl/>)

Szlaki turystyczne Małopolski (<https://malopolska.szlaki.pttk.pl/1929-pttk-malopolska-dwor-w-brzeznic>)

Szukaj w archiwach (<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>)

Witryna wiejska (www.witrynawiejska.org.pl)

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków (www.wuoz.malopolska.pl)

Województwo Małopolskie (www.malopolskie.pl)

Wrota Małopolski (www.malopolska.pl)

Zabytek (<https://zabytek.pl/>)